

Jubelfesterne 1749 og 1760 – konge- og statsdyrkelse i Slesvig under enevælden

af LARS N. HENNINGSEN

Ceremonierne omkring enevældens danske kongemagt – regimets iscenesættelse og dets ideologi – har påkaldt sig stigende interesse i de seneste år. I 1999 viste en fornem udstilling i Kunstindustrimuseet i København, hvordan store statsfester i 1749 og 1760 lod en brusende hyldest til Frederik 5. og enevælden gå over scenen i Kongens København. Festernes forløb i provinsen blev imidlertid ikke omtalt. Artiklen her viser, at undersåtterne i hertugdømmet Slesvig festede lige så meget, ja måske mere end deres frænder i kongeriget. Festerne giver et billede af datidens politiske ideologi – og af Slesvigs stilling i monarkiet.

Indledning

Den 24. marts 1848 var dagen, da *de* afgørende ord blev bekendtgjort i Kiel, som dannede optakt til den skæbnsvangre treårskrig 1848-50. Den netop dannede »Provisoriske Regering« bekendtgjorde, at »vor hertug« (=den danske konge) efter de nylige begivenheder i København ikke længere var fri og landet uden regering. Derfor havde mændene i Kiel måttet overtage ledelsen af regeringen. Det skete »i vor arvehertugs navn og til opretholdelse af landets og hans rettigheder«. Når landsherren atter var fri, ville regeringen tilbagegive ham den magt, den havde overtaget.

Formuleringen om den »ufrie hertug« var meget bevidst. Ved at henvise til landsherren/kongen skulle der kastes et legalt skær over den provisoriske regering. Det ville være en fordel, når regeringens autoritet skulle anerkendes ude i landet. Dér herskede troskaben mod kongehuset nemlig uindskrænket. Den provisoriske regerings stærke mand, advokat W.H. Beseler, indrømmede, at havde den nye regering ikke gjort forsøget på at fremstå som landsherrens/kongens repræsentant mod de slemme københavnere, så havde den ikke haft en

chance. Så ville den inden tre dages forløb have været i landflygtighed i Hamborg.¹

Ræsonnementet var fuldt berettiget, for endnu på dette tidspunkt levede kongetroskaben i bedste velgående i den slesvigske befolkning. Året 1848 danner nærmest skel. Tiden indtil da var en epoke, hvor kongetroskaben, kongedynastiet, kongesymbolet, var det element mere end noget andet, som holdt befolkningen sammen i en stat bestående af vidt forskellige dele. Tiden derefter blev derimod præget af den nationale tanke, hvor fælles kultur og sprog og samme nationale sindelag blev tillagt en ny betydning for staternes opbygning og afgrænsning.

Spørgsmålet må da være: Hvordan var det kommet dertil, at troskaben mod kongen og kongedynastiet vandt en sådan plads i befolkningens bevidsthed, at netop denne bevidsthed var blevet det samlende i staten?

Af sig selv var denne situation vel ikke opstået. Bag den markante kongetroskab i lokalbefolkningen ligger snarere et århundredlangt, bevidst opdragelsesarbejde. Fra generation til generation havde befolkningen fået denne lærdom indpodet – og det på mange måder.

1700-årene markerer højdepunktet i den »dynastiske periode«. I denne fremgangsrige tid blev det muligt at nå ud til selv de fjerneste egne med et budskab om kongen og staten. Det blev muligt at opdrage *hele* befolkningen til loyale undersåtter. Alle borgere – lige fra det nordligste Norge til det sydligste Holsten – blev samlet om og fik indprentet det samme budskab om kongen som landsfader.

Med særlig energi skete det, da den enevældige konge tog initiativ til to store statspatriotiske fester, først i 1749 og derpå i 1760. Om disse højdepunkter i den danske enevældes opdragelse af sine borgere skal der fortælles i denne artikel.

Kirkebønner og kroningsfester

Uforberedt var befolkningen ikke, da den blev kaldt sammen til fest i 1749. Bevidstgørelsen omkring kongen og staten var udtryk for en opdragelse, som havde været i gang længe. Ad mange veje blev folket gjort bekendt med kongen som statens samlende symbol. Mest effektiv var nok *kirkebønnen* ved den ugentlige højmesse i kirkerne. Her blev kongehuset omtalt – og det skete langt mere omfangsrigt end i vore dage. Der blev bedt specielt for hver enkelt af de høje kongelige

FORMULAR

der

Öffentlichen Dancksagung

für die glückliche Entbindung
unserer Gnädigsten

Kron-Prinzessin

von dem jungen

Prinzen CHRISTIAN,

welche in das gewöhnliche Kirchen-Gebet gleich
nach der sürgeschriebenen beständige Für-
bitte für der

Kron-Prinzessin Königl. Hoheit,

nach den Worten: in deiner Furcht erhal-
ten und in deiner Liebe erleuchtet
werden, ein zu schalten ist.

Da es dir auch in Göttlichen Gnaden gefallen,
unser brünstiges Gebet, so wir für diese un-
sere Huldreichste Kron-Prinzessin vor deinem
Thron, um dero glückliche Entbindung von Ihrer

Leibes-Frucht, mit welcher Du Sie gesegnet hat-
test, gebracht, allergütigst zu erhören, und, vermit-
telst einer glücklichen Geburt, Sie Selbst, unsern Al-
tertheuersten König, unsern Allermildeste Königin,
unsern Gnädigsten Kron-Prinzen, das gesamte
Königliche Allerhöchste Erb-Haus, uns und sämtliche
treue Unterthanen der Königlichen Reiche und Län-
der hergütlich zu erfreuen; So Danken wir dir für
solche grosse Wohlthat mit freudiger Seelen-Empfin-
dung, und bitten dich mit gerührtem Herzen, daß
Du die entbundene Frau Mutter ferner in dei-
nem mächtigen Schutze und Verwahrung, Sie vor allen
besorglichen Zufällen gnädiglich beschütze, Ihr die
zugelegten Kräfte, samt völliger Gesundheit väterlich
wieder schenken, auch unsern von Dir erbetenen neu-
geborenen Prinzen, den Du bereits in Deinen
Gnaden-Bund aufgenommen, in solchem auf ewig mit
deinem heiligen Geiste versegeln, und unter dessen be-
ständiger Leitung an Weisheit, Alter und Gnade
de vor Dir und unter den Menschen zuneh-
men lassen, also mit dem Fortlauff der
Zeit groß glücklich und nach erreich-
tem letzten Ziel menschlichen Alters,
ewig selig machen wollest.

*Kirkebønnen ved søndagens højmesse var en vigtigt middel til at opbygge kongetrok-
skab i befolkningen. Der blev bedt ordrigt for hele kongefamilien, og der blev bedt og
takket med stadig nye formuleringer ved alle vigtige familie- og statsbegivenheder.
Det gjaldt f.eks. ved svangerskaber, fødsler, indgåelse af ægteskab, afrejse til og hjem-
komst fra udlandet, og når kongen var kommet lykkeligt over et ulykkestilfælde eller
en sygdom. Her den taksigelse og bøn, som præsterne skulle oplæse, da kronprinsesse
Louise i 1745 havde fået en søn. Stadtarchiv Flensburg. A.A. 6.*

personer, og ændringer i kongefamilien blev straks markeret i kirke-
bønnen. Også særlige begivenheder i kongehuset blev ordrigt marke-
ret. Det gav trængsel i kirkeåret og i kirkebønnen.

Blot et par eksempler fra kirkerne i hertugdømmet Slesvig kan illu-
strere kirkebønnens betydning som middel til information om konge-
huset: Den 28. juli 1709 blev afholdt taksigelse, da Frederik 4. var
vendt velbeholden tilbage fra sin rejse til Italien. Den 12. november
1722 blev der bedt for kronprinsessens svangerskab. Efter kronprins
Frederik (5.)s fødsel 31. marts 1723 var der almindelig taksigelse og
lovsang, derpå 17. juli forbøn for dronningens svangerskab og 3. no-
vember takkefest for hendes nedkomst. Året efter blev der først bedt
for kronprinsessens svangerskab, så var der takkefest for hendes ned-
komst og kort efter taksigelse, fordi kongeparret var vendt velbehol-
den tilbage fra en baderejse til Aachen. I 1726 var der tre gange forbøn
og taksigelse for kronprinsessens og dronningens svangerskaber og
fødsler. I 1728 blev der bedt om en lykkelig baderejse for kongeparret
til Karlsbad i Böhmen, om at en beskærmende engel ville våge over

herskaberne og give, at brøndkuren ville virke til stadig sundhed, så de kunne vende fornøjede hjem. I 1733 bad præsterne først for kongeparrets rejse til Norge, og der var taksigelse, da de var vendt godt tilbage.

Sådan fortsatte det år ud og år ind, med almindelig forbøn for kongehuset, med særlig bøn ved svangerskaber, festlige takkegudstjenester ved fødsler, taksigelse når kongen var undsluppet en ulykke – f.eks. som da Frederik 5. i 1750 kom godt fra et vådeskud. Særlig ordrigt og med afsyngelse af et *Te Deum Laudamus* blev der takket, når en tronfølger kom til verden. Datidens aviser bugnede af royalt stof, men de blev ikke læst af så mange. Kirken var et langt bedre medium for at nå ud til befolkningen med oplysninger om kongefamiliens ve og vel.²

Endnu mere end svangerskaber, fødsler og brylluper fyldte kongens død. Allerede under de første enevoldskonger fastlagdes et omfattende program, som blev gentaget ved hvert kongedødsfald, og som gjorde alt folket bekendt med kongens betydning. Straks når kongen var død blev der erklæret landesorg. Gennem et helt år forventedes adelen, embedsmænd og andre fornemme at anlægge sørgetøj. I alle kirker blev alt orgelspil og al musik indstillet, og også uden for kirkerne måtte al musik forstumme. I hele perioden mellem kongens død og frem til ligfærden i Roskilde domkirke, dvs. i op mod to måneder, ringede alle kirkeklokker dagligt i 4 timer, fra kl. 10-12 og kl. 16-18. I alle byer i Slesvig måtte bykasserne betale for ekstraudgifter til al denne ringning. Inde i kirkerne blev prædikestol, alter og orgel trukket med sort klæde.

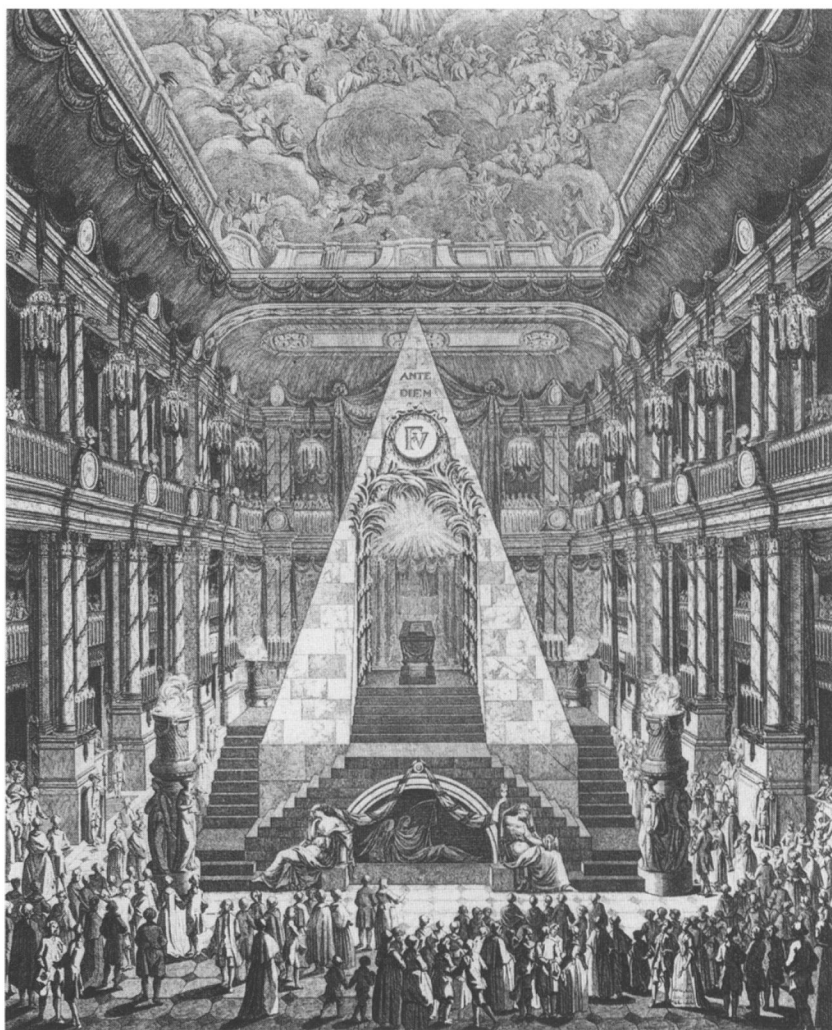
Højdepunktet var dagen for kongens begravelse i Roskilde domkirke. Den dag var der i alle kirker i hele monarkiet først klokkeringning og så sørgegudstjeneste for alt folket. Præsterne havde forud fået foreskrevet de tekster, der skulle prædikes over, og der var udformet autoriserede kirkebønner. Først når denne rigsomfattende gudstjeneste var overstået, kunne sørgebetrækket fjernes, klokkeringningen opføre, og orglerne atter tages i brug.

Lokalt tog øvrighederne særlige initiativer. På det »høje ligs« begravelsesdag blev det fra 1730 skik i Flensborg og andre byer, at magistraten og andre betydningsfulde folk mødtes forud på rådhuset til en sørgetale. De var klædt i sorte kapper, og gik i samlet procession til kirken. På den måde markerede byerne deres deltagelse i det betydningsfulde kongeskifte.³

Også *kongens kroning* – eller rettere salving – var en god anledning til at aktivere store dele af befolkningen. Fra 1730'erne blev det almindeligt at markere dagen ved lokale festligheder. Ved Christian 6.s kroning den 6. juni 1731 blev der f.eks. på rådhuset i Husum arrangeret festmåltid for magistraten, de deputerede, præsterne, skolens lærere og forstanderne, og i byen var de fornemste huse illumineret. Nabo-byerne markerede også dagen, og i Slesvig var der stor takkegudstjeneste. På latinskolen i Haderslev holdt rektor samme dag en hyldestale på latin, og der var musik. Talen blev ovenikøbet trykt.⁴

Sådanne kroningsfester blev en fast tradition ved de følgende kongeskifter. Til Frederik 5.'s salving den 4. september 1747 udgik der opfordring til byernes magistrater og andre fornemme folk om at samles for at markere deres glæde. I Haderslev førte det til en festlig sammenkomst på rådhuset for magistraten, de deputerede og andre prominente borgere. 47 mænd og 7 fruer mødtes til spisning. Bykokken stod for køkkenet, der serveredes vin, 1 3/4 td øl, 3 pottes dansk brændevin og 4 kander cognac, og der var sørget for kaffe, the, tobak og piber. Der blev udbragt mange skåler for monarken, behørigt ledsaget af kanonsalutter. Regningen bagefter omfattede også udgifter til krudt. En maler havde malet to »sindbilleder« symboliserende kongen og salvingen, og de blev illumineret med mange lys.⁵ Festen her og lignende fester i de andre byer samlede alle med en vis position og embede for at hylde den nye konge – ligesom alle embedsmænd og alle med en eller anden slags privilegium fra staten, som f.eks. mølle- og kroforpagtere, skulle forny deres embedseder og privilegier – alt med betaling af gode gebyrer.⁶

Kongens fødselsdag blev også benyttet i opdragelsen. Begyndende i Frederik 4.'s dage antog markeringen af kongens fødselsdag stadig bredere former. I 1723 fejrede amtmanden i Husum kronprins Frederiks fødsel ved at invitere byens magistrat og præsterne til fest, og på rådhuset blev fødselsdagen markeret på det festligste. På slottet i Slesvig holdt statholderen bal ved dronningens fødselsdag. I stigende tal blev der trykt lokale fødselsdagsdigte, som blev oversendt til kongen, og i latinskolerne markeredes dagen i alt fald fra 1720'erne med særlig højtidelighed, med taler og digte. I Flensborg lod bystyret i 1749 kronprins Christian (7.)s fødsel markere med en særuddeling til de fattige. De kunne møde op på rådhuset og hente den milde gave – og til gengæld til Gud rette »en hjertelig tak med andægtig bøn og ønsket om evig bevarelse af den allerhøjeste kongelige stamme og

I København blev den enevældige konges død og begravelse fejret med største pomp. Til Frederik 5.s lit-de-parade i Christiansborg Slotskirke 1766 opbyggede den berømte arkitekt N.-H. Jardin dette graotempel. Ude i provinsen ringede kirkeklokkerne, og orglerne forstummede i kirkerne i de næsten to måneder frem til ligfærden i Roskilde Domkirke. Gengivet efter udstillingskatalog »Gud.Konge.By. Frederiksstaden 250 år«. Det danske Kunstinstitut 1999 s. 157.

den regering, som altid har været nåde- og velsignelsesrig overfor de danske riger og provinser og den tro by Flensborg«. Fra byerne og de fine samfundslag bredte skikken at fejre kongens fødselsdag sig ud i

Das
A n g e d e n k e n
Friederich des Fünften
 Königs zu Dännemark, Norwegen &c. &c.
 wurde
 in einer Gesellschaft, voll Empfindung,
 dankbar beweinet.
 Hadersleben den 31 Merz 1766.

Gedruckt bey H. Luckander.

Kongens begravelse blev ikke blot markeret med sørgedustjenester over hele riget. Rundt om samledes de fine i borgerskabet til respektfuldt samvær. Her titelbladet til den »lejlighedssang«, som blev udgivet, da et lille selskab i Haderslev mødtes den 31. marts 1766 for at begræde Frederik 5.s død. I syngedigtet lød det bl.a:

*»Wir weinen diesen Tag
 Und denken uns im edlen Staub
 Den besten König in dem Norden.«
 Det Kgl. Bibl. 36,-259.*

folket. Hen mod år 1800 fejrede bønderne helt ude i Tetenbøl, Osterhever og Poppenbøl i Ejdersted kongens fødselsdag – indtil snart sagt ethvert sogn i Frederik 7.'s dage fejrede dagen med fest på den lokale kro. Sådan fortsatte det frem til 1940'erne. Først da havde dette udtryk for kongetroskabens gennemslagskraft udspillet sin rolle.⁷

Endnu et middel, som var med til at gøre »kongen« til et fortroligt begreb, må nævnes – og det var kongens rejser ud i monarkiet. Også på dette felt markerer Christian 6.s og Frederik 5.s regeringstid en kulmination. Begge konger foretog den helt store rejse til Norge,⁸ og Frederik 5. berejste i de første år næsten systematisk sine riger. Hertugdømmerne var den del af monarkiet, som hyppigst fik kongebesøg. Kongen skulle mønste sin hær, besøge sine slægtninge og sine arvelande – og det førte til hyppige besøg. For byerne Haderslev, Flensborg, Slesvig og Rendsborg blev kongebesøgene næsten rutine under Christian 6. og Frederik 5., med parader af borgergarderne, æresporte, offentlige tafler, overrækkelse af hyldesttryksager osv. Også dette var med til at gøre »kongen« – statens samlende symbolkendt i folket.⁹

Opdragelsen af befolkningen til loyale undersåtter var således sat godt i system allerede under den ældre enevælde. Ikke desto mindre må Frederik 5.s regeringstid betegnes som højdepunktet i denne øvelse. Da den nye konge trådte til, udløste det en begejstring uden sidestykke. En mere frigjort, livsglad og optimistisk tone kom til udfoldelse. Hyldesten kulminerede i det statspatriotiske program, som nu blev lanceret ved kroningsfestlighederne i 1747 og ved de to store fester i 1749 og 1760.

Disse fester er interessante, ikke mindst set fra området syd for Kongeåen. Her blev festerne nemlig efter alt at dømme fejret på et højere niveau end i resten af monarkiet. Hvordan forløb festerne? Hvad fortæller de os om samfundet dengang? Det er de spørgsmål, som nu skal søges besvaret.

Oldenborgernes regeringsjubilæum 1749

Den første store fest fandt sted i dagene fra den 28. til den 30. oktober 1749. Anledningen var 300-årsdagen for kroningen den 28. oktober 1449 i København af kong Christian 1., den første konge af det oldenborgske hus, til konge over tvillingrigerne Danmark og Norge. Dette jubilæum egnede sig til den helt store statspatriotiske manifestation.

At jubilæet for det oldenborgske hus' etablering skulle fejres lå i luften allerede en tid forinden. Christian 1.s valg til konge af Danmark og hertug af Slesvig var sket i september 1448, og hvorfor ikke benytte dette som udgangspunkt, altså holde fest allerede i 1748? Sådant tænkte i alt fald magistraten i kongehusets stamby Oldenburg. I juni-juli 1748 havde Frederik 5. ikke fået tid til at besøge byen, da han var på rejse i hertugdømmerne, og det var selvfølgelig en skuffelse for bystyret. Derfor fik magistraten den idé at tage revanche ved at afholde en beskeden fest i september på årsdagen for valget 300 år før. Men hvad nu, hvis man derved foregreb større planer på højere sted? Det ville næppe blive taget nådigt op, og magistraten forhørte sig forsigtigt hos oversekretær Schulin i København. Det viste sig at være en rettidig omhu.

Ministeren svarede, at vel var det kongen behageligt, at undersåtterne i Oldenburg ville vise deres hengivenhed, men festen ville være bedre placeret i 1749, til jubilæet for kroningen i tvillingrigerne.¹⁰

Sådan blev det. I det tidlige forår 1749 lagde regeringen planerne for et storstilet arrangement i dagene fra 28. til 30. oktober 1749. Festen skulle samle alle undersåtter i hele monarkiet fra Nordkap og til Elben. Søndag den 26. oktober skulle jubilæet kundgøres fra alle prædikestole. Den følgende aften skulle klokkerne lyde en fuld time i alle monarkiets kirker. Dagen derpå, den 28. oktober, var den store kirketakkefest. Ved festgudstjenester med klokkeringning og musik skulle befolkningen samles til prædiken og bøn som ved årets største kirkehøjtider. Den 29. oktober skulle jubilæet fortsættes med en festakt – en »actus solennis« – i alle latinskoler. Om trejdedagens program blev der derimod ikke udstedt en udtrykkelig befaling. Programmet blev ført i pennen af kongens faderlige ven og yndling, den almægtige overhofmarskal A. G. Moltke.¹¹

I residensstaden København fik festen selvfølgelig en særlig glans. Dens forløb dér er velkendt og ofte beskrevet i litteraturen. Mest kendt er, at grundstenene til nye fornemme bydel Frederiksstaden med den senere Marmorkirke blev lagt i denne anledning.¹² Mindre kendt er det, hvordan festen forløb i provinsen – og mindst kendt, hvordan den forløb i hertugdømmerne. Om sidstnævnte område vil vi samle opmærksomheden her.

Den 5. maj udgik de første ordrer til myndighederne i de »tyske provinser«, og den 12. maj fulgte en trykt plakat. Generalsuperintendenterne, Overkonsistoriet og Overretten fik befaling om at informere

alle præster og skoler, og generalsuperintendent Reuss i Slesvig blev beordret at give udkast til de bønner, kollekter og sange, som skulle benyttes. Den 9. juni meddelte kongen fra sin Norges-rejse de bibeltekster, der skulle prædikes over.¹³

Reuss gik i arbejde og indsendte den 15. juli sine forslag til bønner. Den 5. september forelå kongens godkendelse af bønner og kollekter og sange. De blev trykt som nøjagtig »køreplan« for hver eneste præst til festgudstjenesten. Af hensyn til de dansktalende sogne blev teksterne også udsendt på dansk.

Kirkefesten

Prædikenteksten til højmessén blev hentet fra salme 89 vers 1-6: »Jeg slutted en pagt med min udvalgte, tilsvor David, min tjener: Jeg lader din sæd bestå for evigt, jeg bygger din trone fra slægt til slægt!« Til middagsprædiken kom teksten fra Dommerbogen kap. 5,9: »For Israels regenter slår mit hjerte, for de villige af folket! Lover Herren!«

Endelig gav 2. Samuelsbog kap. 7 vers 18 teksten til eftermiddagsgudstjenesten: »Da gik kong David ind og dvælede for Herrens åsyn og sagde: »Hvem er jeg Herre, Herre, og hvad er mit hus, at du har bragt mig så vidt?«

Teksterne anslog festens tema. Ligesom med David havde Gud sluttet en pagt med det oldenborgske kongehus. Kongen selv var den ydmyge tjener, som lå i støvet foran Herrens trone. Ganske vist var han udvalgt, men som Guds ydmyge udvalgte var han også et eksempel for sine undersåtter. Al tak skulle rettes til Gud, som havde gjort så vel mod folket gennem kongerne. Teksterne var valgt, så præsterne på én gang kunne rette takken til Gud for de nådige regenter og samtidig bede om at denne kongeslægt kunne fortsætte til evig tid.

Det samme indhold blev udtrykt i de forordnede bønner. I kollekten inden prædiken skulle præsten takke Gud for »vore Kongers naadige og velsignede Regiering« og bede Gud om »Velsignelse i Frem-

Residensstaden København gik i spidsen, da jubelfesten 1749 skulle fejres. Den mest imponerende festdekoration var magistratens monumentale ærestempel for Oldenborgerne på Gammeltorv. Det omtrent 28 m (!) høje ottekantede tempel var placeret omkring Caritasbrønden, som sprang med guldæblerne. Helt så flot kunne byerne i Slesvig ikke markere dagen – men de gjorde hvad de kunne. Gengivet efter udstillingskatalog »Gud. Konge. By. Frederiksstaden 250 år.« Det danske Kunstinstitut 1999 s. 163.

ADUMBRATIO STRUCTURÆ DE
 POPVLI DANICI LÆTITIÆ MONVMENTVM INSOLEMNIBVS
FRIDERICO QVINTO
 HAVNIÆ CELEBRATIS CVRA MAGISTRATVS ERRECTÆ
 AVGVSTISSIMA DOMVS OLDENBVRGICA
 IN SAGO ET TOGA VBIQVE GLORIA CEDRO
 STIRPIS PÆRPTVA DVRATIONE IN SEVLA
 VNIVERSI ET CONDITOREM ET MODERATOREM

FELICITATE TEMPORVM VNIVERSE
 IVBILEIS REGNANTE GLORIOSISSIMO MONARCHA
 ANNO MDCCXLIX d. XXXIII OCTOBRI
 OB ABSOLVTVM IAM TERTIVM SECVLVM EX QVO
 SCEPTA MONARCHIÆ DANICÆ EA TENET
 AVRODIGNA VT PRO HVIVS ILLVSTRISSIMI
 FVTVRA VOTIS PISSIMIS ÆTERNVM
 INCESSANTER ADPREOETVR GENS FELICISSIMA

*In Reparatione Sicut Memoriam
 Nicolai Nicolaj et uxoris
 Petri Petri et uxoris Petri Petri et uxoris Petri Petri et uxoris*

tiden og uophørlige naadige Bistand«. I kollekten efter prædiken hed det bl.a.: »Vi takke dig og prise dit hellige Naun, at du hidindtil haver givet os Konger, formedelst hvilke din troefaste Forsorg og dit faderlige Hierte saa herligen haver aabenbaret sig over os ... Velsign din Salvede vor allerdyrebareste Konge. Lad Ham i Dag og altid fryde sig i din Kraft, og være glad over din Hielp«.

Særlig ordrig blev den bøn, som skulle læses efter enhver prædiken. Den fyldte hele 9 tryksider. »Når du har et Folk kær«, hed det bl.a., »så giver du dem vise og nådige Regentere, når du er et land nådig, så befæster du deres trone, og når din nåde stiger på det højeste, så gør du en pagt med en udvalgt David, at du vil bygge og stadfæste hans stol fra slægt til slægt. Denne din kærlighed og meget besynderlige nåde har åbenbaret sig ret herlig over os dit arme folk. Din højre hånd har plantet den oldenborgske stamme, din wiisdom og godhed har udvalgt og ophøjet den til kongelig værdighed«. Derfor takkede præsten på menighedens vegne Gud, som havde beskyttet denne herlige kongestamme. Den havde med Guds hjælp sørget for timelig velfærd, den havde afværget nød og trængsel. »Ophold det udvalgte Kongelige hus indtil dages ende, og lad os bo under dets velsignede scepter, indtil dit evige og uforgængelige rige bliver åbenbaret«, lød præstens bøn. »Oplad dine himmelske Velsignelsers Strømme, og alle dine guddommelige Miskundheders Kilder, og lad dem for Jesu Christi Skyld udgyde sig over din Salvede, vor allerdyrebareste Konge og Herre, Kong Friderich den Femte til Salighed for hans Kongeriger og Lande«. Præsten bad for kong Frederik 5., for dronningen, for kronprinsen, prinsesserne, hele det kongelige hus og for kongens ministre og råd.¹⁴

Præsterne gik til den bundne opgave med største alvor. Her var lejligheden til at gøre et godt indtryk. Det er måske grunden til at så mange præster lod deres prædikener trykke og indsende til kongen i København. Både de selv og menigheden – bystyret – kunne vel få gavn af på denne måde at vise sin loyalitet og hjertelige opslutning omkring kongen. Der blev så sandelig ikke sparet på ordene. 40 tryksider fyldte den jubelprædiken, som pastor Christian Detlev Claudius holdt i Nicolai kirke Flensborg. Kollegaen i St. Johannes kirke sammesteds Christian Ernst Lundius udgav også en prædiken på 40 sider, pastor Theophilus Christian Schwollmann ved slotskirken i Slesvig nåede op på 42 store og tætrykte sider. Alle blev de overgået af generalsuperintendent Reuss' prædiken i domkirken i Slesvig. Den fyldte 64 sider.

TEXTER, COLLECTER,
Bønnen og Psalmer,

som skal bruges
paa dend allerhøyst forordnede
Almindelige

Jubel = Fests

udi Hertugdømmene Sles-
vig og Holsteen

til

Almindelse og Erindring
om dend

Kongelige Oldenborgiske
Stammes Regiering

nu i tre Hundrede Aar.

Lønder Trykt hos Joh. Claus Sigeburgs Arvinger.

Præsterne fik nøje anvisning om det påbudte program for jubelgudstjenesterne den 28. oktober 1749. Tekster, kollektter, bønner og salmer forelå som særtryk, på både dansk og tysk. Her den danske udgave, trykt i Tønder. Det Kgl. Bibl. 7,-138.

Præsterne dansede en æggedans – mellem tak og pris til Gud og hyldest til kongen. En lang teologisk begrundelse var nødvendig som motivation, før prædikanten kunne gå over til det konkrete – hyldest til kongehuset.

I talen i domkirken i Slesvig lagde generalsuperintendenten vægt på at fremhæve »die rechten Quellen einer Gott-gefälligen Jubelfreude«. Først af alt stod Guds godhed og nåde, som havde givet os konger, »die über uns als Väter über ihre Kinder regieret ...«. Derfor var der grund til glæde, så menigheden ret jublede for Herren. Anledningen var jo åbenbar: »die unzählige Wohlthaten die unsere Vorfahren und wir in 300 Jahren durch die auserwehlte Könige des Oldenburgischen Stammes von Gott empfangen«. »Aus Gnaden hat Gott dieses gesegnete Geschlecht, wie David und sein Haus erwählet und zu der Fürstlichen und Königlichen Würde erhoben«. Herren havde gjort store ting: de verdslige velgerninger som f.eks kongernes sejr, udviklingen i kunst og videnskab, den blomstrende handel og manufakturer og timelig lyksalighed, blev kun nævnt kort. Kongernes »Weisheit, Klugheit, Gerechtigkeit, Grosmuth, Freygebigkeit, Tapferkeit, Gütigkeit, Leutseligkeit und andere Königlichen Eigenschaften« nævnte biskoppen blot i forbifarten. Vigtigere for kirkefesten var at fremhæve hvad kongerne – Guds udvalgte tjenere – havde gjort for det åndelige vel og den evige lyksalighed. Under oldenborgerne havde evangeliets lys sejret, og dets lys var gennem missionen udbredt i verden. Gennem kristelige dyder var kongerne et forbillede. Derfor takkedes Gud, at Han gennem denne slægt havde vist sin godhed mod folket.

Pastor Christian Ernst Lundius ved St. Johannes kirken i Flensborg udgav et »mønster« for en jubelfest. Her kunne kolleger søge inspiration, når de skulle udforme deres prædiken. Det afgørende var takken til Gud for alle hans velgerninger. Ikke kongen, men Gud skulle prises – for det gode han gjorde gennem sine udvalgte – regenterne af det oldenborgske hus. Som David havde kongerne virket for den rene evangeliske lære (især Christian 3. og Christian 6.); som David var de kloge regenter, som havde sørget for en fornuftig regeringsform (Frederik 3.s enevælde); som David var de retfærdige konger, som gav gode love (Chr. 5.'s Danske Lov); som David havde de med sværdet forsvaret den rene lære og fædrelandet; som David viste de deres mildhed og sørgede for landenes velfærd, til deres trone var der altid adgang for den bønfoldende. I den regerende konge, Frederik 5., havde Gud Herren samlet alle kongelige dyder. Med de oldenborgske

konger havde Gud indgået en pagt. Kongen selv gik foran som eksempel for folket i ydmyg tak til Gud og lå selv i støvet foran Herrens trone.¹⁵

Dette mønster blev almindeligt anvendt. Pastor Claudius ved Sct. Nicolai kirke i Flensborg talte om Guds nåde og sandhed. »Güte und Gnade ists, dass Gott durch die fürtreflichen Könige aus dem Oldenburgischen Stamme diesen Königreichen und Landen im geistlichen und leiblichen so viele theure Wohlthaten hat zuflussien lassen«. Rækken af velgerninger var grænseløs: indførelsen af suveræniteten 1660, som gav kongerne frie hænder til deres faderlige forsorg for fædrelandets vel, kongernes fromhed, som særlig i Christian 6.'s fromhed og retfærdighed havde ladet Guds godhed og nåde træde frem i kongens riger og lande. Takken for al denne godhed skulle rettes til Gud – som var den der havde givet det oldenborgske hus. Takken skulle være trefoldig: med hjertet, i indre erkendelse af hvilke fromme og retfærdige konger Gud havde givet; med munden: »Obrigkeitliche Persohnen müssen ihren Untergebenen; Lehrer und Prediger ihren Zuhörern; Eltern ihren Kindern und dem Gesinde erzehlen, was Gott an uns gethan«; og i gerning: ved denne jubelfest skulle der udføres Freuden-Wercke, så både hele landet og tilgrænsende kongeriger kunne mærke det. Først og fremmest skulle man samles i løfte om evigt at tjene Herren. Når dette skete, ville man også være i stand til at bede for det kongelige hus, at det måtte bestå til evig tid. Så kunne man bede: »Glück zu dem Könige Friderich dem Vten! Gott gebe Dir langes Leben, dass Deiner Tage auf Erden viel werden, und die Königl. Krone von Deinem Haupte nicht falle, biss in den spätesten Jahren! ...«. ¹⁶

I Slesvig i Slotskirken talte pastor Schwollmann på næsten samme måde som sine kolleger i Flensborg, dog var han en del mere direkte i sin hyldest til denne verdens herskere. Han gennemgik meget konkret de enkelte kongers gode gerninger. Christian 3. havde givet evangeliet frit løb. Takket være suveræniteten fra 1660 var Frederik 3. blevet uløseligt forpligtet på den evangeliske sandhed og landets velfærd. Frem for alle lyste Christian 6. som en stjerne, der havde sikret Guds rige i undersåtternes hjerter. Og Frederik 4. havde gjort det samme i det fremmede gennem sin aktive missionsgerning. Disse herlige udtryk for Guds godhed og troskab skulle prises. Af Gud afgang kongernes velgående og rigernes velfærd. Derfor skulle folket ikke trættes i dagligt at anræbe Gud om at lade sin grænseløse godhed og

trofasthed herske over den udvalgte oldenborgske stamme. Wir sind zwar auch unsern Königen aufs allerverpflichteste verbunden: Wir verehren die Asche der verblichenen Monarchen, die auf dem Dänischen Thron so ruhmwürdigst zum Besten Ihres Volks in so gesegneter Folge gesessen. Die Gnade unsers gegenwärtigen vielgeliebten Beherrschers, der mit solcher väterlichen Huld sein Volk regieret und beglückt, ist uns das theureste und kostbarste im Zeitlichen auf der Welt. So lange ein Othen in uns ist, wird das unauslöschliche Andenken der unzähligen Gutthaten, womit wir von ihnen erquicket worden, in dem erkenntlichsten Herzen heilig und verehrenswürdig bleiben. Aber Herr! Herr! Du bist die ursprüngliche Quelle alle guten und vollkommenen Gaben, dadurch Sie vor andern Gekrönten in der Welt so kenntbar gemacht. Was haben Sie, das Sie nicht von dir empfangen? Netop det var grundlaget for kongernes storhed at de erkendte at have alt fra Gud. Derfor var det Gud bønner blev rettet til: »Lass deine Gnade und Wahrheit von Geschlecht zu Geschlecht über das Königliche Haus walten«. ¹⁷

For at gøre gudstjenesten endnu mere højtidelig var der i flere byer komponeret og forfattet særlige festkantater. »O! Demnach auf! Erfreuter Unterthan./Dein König bricht zur Andacht dir die Bahn« lød opfordringen i kantaten i St. Marie kirke i Flensborg. »Gib Ihm [kongen] bis auf ewig Saamen«, hed det i byens store St. Nicolai kirke. I Husum svingede byens kantor og musikdirektør M. E. von Essen sig endnu længere op. Hvorfor havde Gud udvalgt de oldenborgske konger?, spurgte kantoren. »Weil Sie vor mir die Würdigsten zur Krone waren!/Ihr Saame sey den Sternen gleich/Ihr Thron und Ihr durch mich erbautes Königreich/so fest als fest der Grund der Welt«, lød svaret fra himlen. Husum by blev gjort delagtig i takken »für alle Gnade, Huld und Liebe/die sie seit dem/der Königliche Stamm aus Oldenburg entspriess/aufs mildeste genoß und noch Gott Lob! Genießt«. Digtet sluttede i en svulmende fanfare: »Steige auf dem Thron empör/Friedrichs und Louises Samen!//Jauchzt! Hier spricht Gott selbst sein Amen!« ¹⁸

Skolefesterne

På andendagen var latinskolerne i fokus. Ved hver enkelt skole blev der udsendt indbydelsesskrifter til festen. I Flensborg indbød konrektor Prehn på tryk »alle høje patroner, velgørere og liebhavere af

Zu dem
 auf
 Königlichem allergnädigsten Befehl
 wegen der
 in die
 Dreyhundert Jahre
 in ununterbrochener Ordnung fortgesetzten
 glorreichen Regierung
 der Dänischen
 Oldenburgischen Könige,
 in unserer Lateinischen Schule,
 d. 29. Octobr. 1749.
 als am 2ten
 Jubel = Tage,
 zu haltenden
ACTU SOLENNI,
 werden
 alle hohe Patroni, Gönner und Liebhaber guter
 Künste und Wissenschaften
 ganz ergebenst eingeladen
 von
 L. PREHN. Conr.,

 Flensburg, gedruckt durch C. F. Holsteen.

Alle latinskoler fejrede pligtskyldigst jubelfesten den 29. oktober 1749. Her indbydelsesskriftet fra latinskolen i Flensborg. Kgl. Bibl. 36.-202.

gode kunster og videnskaber« til at overvære den anordnede »actus solennis«. ¹⁹ I 10 højstemte strofer opfordrede rektor til at komme til stede.

Byens styre var selvfølgelig forpligtet til at deltage. De gik i samlet procession sammen med præsterne fra rådhuset til skolen. Her talte konrektor Prehn først på latin om det guddommelige forsyn over for kongerne. Derefter kom to elever fra ældste klasse i ilden. Moritz Kall talte om kong Christian 1. som stamfader til det oldenborgske hus og Christian Buck om Frederik 5. Patronerne fik også overrakt et trykt digt på 14 sider ²⁰ hvor de »lykkelige undersætter« bl.a. kunne læse følgende:

»Die Lust, die Dänemark belebet und durchstreicht,
Die von dem Weser-Fluss bis an den Nord-Pol reichet,
Ja! Die sich nicht allein durch ferne Länder schwingt,
Als auch nach Malabar und Coromandel dringt,
Erhitzt der Dänen Blut. Drum thönt ihr Jubel-Lieder,
Ein solches Fest kommt erst nach Hundert Jahren wieder!«

Også i Husum stod andendagen i skolens tegn. Kl. 9 samledes magistrat og præster og skolens lærere og elever i kirken og marcherede derfra til rådhuset. Her var katederet fra skolen opstillet i den store sal. Musikken anført af kantor og musikdirektør von Essen lagde for med et højstemt syngedigt.

Så fulgte talerne, både formiddag og eftermiddag. Rektor og konrektor talte på latin om jubilæets betydning, og subrektor Tusch om Christian 1. Flere elever fra ældste klasse viste deres evner. Jürgen Friederich Müller takkede på hebraisk Gud for jubelfesten, Thomas Petersen priste i et digt på tysk lykken under det 300-årige dynasti, Martin Lorentz Jessen talte om kongerne som mønstre på alle dyder. Flere kammerater priste de oldenborgske kongers indsats for religionen, kunst og videnskab, og deres arbejde for det almene vel. Ketel Saxen talte om landenes og undersåtternes lyksalighed under disse konger. I heroiske, latinske og græske vers sluttede to elever af med at ønske den oldenborgske stamme stadig og urokket flor lige indtil verdens ende.

Efter al denne oplysning var forsamlingen rustet til den afsluttende arie:

»So lang als nur das Blut in unsern Adern wallt,
So lange soll der Wunsch, der nie genug erschallt,
Der Wunsch für Friedrichs Wohl, der aller Herten eingenommen,
Nie weder Tag noch Nacht von unsern treuen Lippen kommen.«

Så stemte alle i til de sidste ord:

»Jauchzet, ja jauchzet ihr Cimbrer und Dänen!
Oldenburg blühet und Friedrich regiert!
Friedrichs Scepter und Friedrichs Krone
Werde, seiner Huld zum Lohne,
Nun und ewig ausgeziert!«

»Tilhørerne bestod af såvel mandspersoner som damer, og eleverne vandt ikke ringe bifald«, skrev Husum-forfatteren Johann Lass i sit referat af festen.²¹

I Sønderborg var hyldesten henlagt til rådhuset, og her kom for en gangs skyld de jordnære og praktiske borgerdyder og handelsstandens interesser mere frem end i de lærde skoletaler. Forklædt som henholdsvis »Danmarks skytsånd«, »Lærdommen« og »Handelen« fremførte en række unge mennesker et dramatisk syngedigt, akkompagneret af et »kor af glade undersåtter«. »Skytsånden« fremhævede, hvordan utallige skibe gjorde land og undersåtter rige, mægtige og ansete og fuld af gods, altimens videnskab og lærdom, gudsfrygt, klogskab og forstand gjorde landet herligt:

»Die ungezählte Zahl der Schiffe,
Die auf dem gränzenlosen Meere pflügend schweben,
Macht Königreich' und Land und Unterthan
Reich, mächtig, angesehen, und mancher Güter voll.«

udtalte Danmarks skytsånd.

»Lærdommen« meldte sig også til orde, for under denne kongestamme havde den fået gode vilkår. Under de oldenborgske kongers regime »dient die Kunst dem Volk, das Wissen dem Verstande: So wächst die Weisheit stets. Der Wissenschaften Menge erweitern sich im Lande«. Endelig meldte også »Handelen« sig med jubeltoner, for den blomstrede under dette kongehus. På vandet bredte sig de utallige sejl og master, den rullende hær af vogne førte bugnende laster

Singgedicht.

Welches

den 29 October 1749.

als

am dritten hundertjährigen

Jubelfeste

der

glückseligen Regierung

des preiswürdigsten

Oldenburgischen Stammes

in Dännemark, Norwegen &c. &c. &c.

bey einer

in Sonderburg auf dem Rathhause

öffentlich angestellten

Redübung einiger jungen Leute

musikalisch aufgeführt ward.

Altona,

gedruckt bey den Gebr. Burmeister, Königl. privilegirten und Gymnasien Buchdruckern.

I Sønderborg fremførte nogle »unge mennesker« et syngedigt på rådhuset den 29. oktober 1749. Det blev fastholdt for eftertiden i denne tryksag. Digtet blev indledt af »Skytsånden«, som fremhævede, hvad kongerne havde gjort for folkets velfærd. De havde bevirket, at landet var frygtet af naboerne, kunst og handel blomstrede, gudsfrygt, klogskab og forstand gjorde landet herligt. Forud for oldenburgernes dynasti derimod havde der hersket råhed, og krige havde opædt både gods og folk. Nu var alt bedre, og derfor steg folkets jubel – og der blev holdt fest. Kgl. Bibl. 36,-204.

frem – alt gav rigelig gevist, der bredte sig gennem alle stænder. »Den regnende hånd« havde virkelig grund til at takke kongen:

»Doch wär uns kein Glücke, kein Seegen bekannt,
Beschützte der König nicht Länder und Strand.
O König! Dieß Alles verdankt Dir Dein Land!«

lød det i den efterfølgende arie.

Til slut samledes de tre, Skytsånden, Lærdommen og Handelen, i et enstonende kor:

»Vater des Landes! Du Krone der Prinzen!
Schütze noch lange Volk, Reiche, Provinzen!
Lange lebe Friderich!«²²

Borgerfester

De to første festdage var således lagt i hænderne på kirkens og skolens folk. Indholdet var om ikke befalet, så tydeligt antydet fra allerhøjeste sted. Men hvad med tredjedagen? I reskripterne fra maj 1749 hed det blot, at festen skulle strække sig over tre dage, men der var ikke givet klare instrukser om tredjedagens program. Patriotiske tilkendegivelser var ventet. Spørgsmålet var bare: Hvilke?

Det satte spekulationer i gang hos de lokale myndigheder. I Tønning drøftede magistraten sagen i juli. Kommunen ville gerne »vise sin glæde«, men »forstanderne« kunne ikke blive enige om måden. Derfor skrev borgmester Mercatus til sin kollega, borgmester Langenberg i nabobyen Husum, »premier Bourghemaitre de la ville de Husum«, som det hed i brevets franske påskrift. Borgmester Mercatus bad oplyst, hvilke planer man havde i Husum. Svaret kom hurtigt: Husum ville foranstalte en frivillig sammenkomst på rådhuset med spisning og dans for deltagernes egen regning. Der var truffet aftale med en traktør, men detaljer var man endnu ikke blevet enige om.²³

Sådan drøftedes tredjedagens program i alle byer i de kommende måneder, og den ene lod sig inspirere af den anden. Uden direkte koordinering ovenfra blev resultatet et festprogram, som var ret ens fra by til by – i det små en gentagelse af festforløbet i kongens residensstad. Det centrale punkt blev sammenkomster på rådhuset for byens mest ansete kredse med spisning og dans og mange slags indslag til særlig festliggørelse af samværet. Desuden blev der sørget for synliggørelse af festen på alle tre dage – med illuminationer, kanonsalutter, uddeling til de fattige osv.

Lad os som eksempler se på, hvad nogle af byerne i Slesvig gjorde for at virkeliggøre kongens intentioner.

I *Flensborg* tog magistraten fat på planlægningen i juli måned. Først skulle der ryddes plads på kalenderen. Den 28. oktober – Simon og Judas dag – var der normalt heste- og kvægmarked i byen, og det kolliderede med jubilæet. Magistraten skrev derfor til Tyske Kancelli og fik udvirket, at markedet blev rykket 8 dage frem til den 21. oktober.²⁴

Således forberedt designede bykollegierne et mangesidigt program. Det begyndte allerede om aftenen før den første festdag. 9 salutkanoner fra skibe i havnen skød festen ind, og der blev musiceret fra byens

kirketårne. Det blev gentaget tre gange dagligt de følgende dage, morgen, middag og aften. Ligeså vigtig var illuminationer rundt omkring i byen. Byens borgere var opfordret til at sætte lys i vinduerne, og byen hyrede en maler og en snedker, som opbyggede passende allegoriske figurer på rådhuset. Der var premiere på belysningen på festens første aften, og illuminationen blev gentaget de to følgende aftener. På rådhuset blev brugt 40 kander rapsolie, og byen betalte for at natvægterne kunne holde et vågent øje med ild og lys.²⁵

Hertil kom festlige sammenkomster for byens bedre kredse. Som nævnt deltog bykollegierne i skolesammenkomsten på andendagen. Derefter skiltes de, for atter at samles kl. 4 om eftermiddagen. I alt 29 personer mødtes da til festligt samvær på rådhuset. Serveringen bød på kaffe, the, vin og konfekt, på egen bekostning. På tredjedagen holdt byens fornemme rytterkompagni et storslået bal på kompagnihuset for standspersoner indtil den lyse morgen. Dagen efter var der uddeling til de fattige.²⁶ I sit referat fremhævede avisen Kiøbenhavn-ske danske Post Tidender at opbakningen havde været stor: »Menige indbyggere ligesom kappedes om at vise deres pligtskyldigste devotion, glæde og troskab for i alle måder at celebrere så mærkværdig en dag, da den danske trone skinner med et højkongeligt par der er oprunden af een stamme ...«. ²⁷

Festen lokalt i Flensborg var således ikke til at overse. Men i virkeligheden lagde bystyret formentlig nok så megen vægt på et samtidigt fremstød, som den foretog i København. Netop i disse år lå magistraten i stadig kamp med centraladministrationen for at bevare byens handelsprivilegier, især muligheden for at indføre importvarer fra udlandet til Danmark via Flensborg og ikke blot direkte fra producentlandet. Mange andragender havde været forgæves – men måske gav festen nu den ideelle anledning til at prøve igen. Under festen kunne byen vise sin opmærksomhed og loyalitet, og det ville være muligt at påkalde sig de regerendes opmærksomhed. Kongen ville sikkert uddele mange begunstigelser, og så kunne der måske opnås afgørelser, som var mere positive for byen, end de ellers ville have været.

Dette var formentlig tankegangen i Flensborg. Derfor blev borgme-

I hyldesttalerne i 1749 og 1760 blev Frederik 5. prist som den milde landsfader, som sikrede landet fred og undersätterne sikkerhed og frihed. Undersätterne levede lykkelige som i Frode Fredegods dage. Dette er måske budskabet i denne fredelige hyrdescene trykt til festen i 1749 i digtet »Dännemarks Jubel-Feyer«. Kgl. Bibl. HJ 477, fol.a.

Dännemarks JUBEL = FEJER.

1749.

ster Claeden og deputeret borger Peter Clausen sendt til København for at deltage i festen. Med sig havde de et omfattende bønsskrift, som anmodede om genoprettelse af den frie fart på Danmark. Deputationen tog kontakt til overhofmarskal A. G. Moltke og opnåede adgang til kongens offentlige taffel. De var også hos chefen for Tyske Kancelli J. S. Schulin, og de planlagde at opsøge medlemmer af både Kommercekollegiet og Rentekammeret for at påvirke kongens afgørelse. Det blev nu ikke til noget p.g.a. de mange festligheder. Det blev en overordentlig dyr rejse. Over 5.000 mark kom på byens regnskab, det var dyrt at opholde sig i København, og der skulle smøres godt undervejs.²⁸ Denne korridorvirksomhed tillagde byens magistrat sikkert større betydning end festen hjemme – men undlade den kunne man jo ikke.

På vestkysten var loyaliteten bestemt ikke mindre. I *Husum* var magistraten som nævnt i juli blevet spurgt om sine planer. Overvejelserne udviklede sig, og den 19. september lå programmet fast. Magistrat og deputerede besluttede at lade byen yde en ordentlig skærv til festen. Latinskolens rektor Carl Friederich Krafft og kantor M.E. von Essen lagde op til et ambitiøst program. Rektoren forfattede musiktekster, kantoren komponerede, og alle tekster blev trykt på byens regning i stort antal. Kantoren fik lov til at indkøbe et par store pauker, så musikken kunne understreges med fynd og klem. Foran rådhuset blev opbygget et solidt podium til ni signalkanoner. Selve rådhuset

Hier nächst eine Sonne die mit ihrem vollen Glanze in einem Gefilde sowohl ein kostbares Schloß/ als eine armseelige kleine Stroh-Hütte / an deren Thür das Husumsche Stadts Wapen zusehen/ bestrahlt: mit der Unterschrifft:

Cuiusvis illuminat aedes:

**Auf Arm und Reiche scheint die Sonn ohn Unterscheid;
So tröstet auch Husum sich des Königs Gütigkeit.**

De fleste byer populariserede 1749-jubelfestens budskab for borgerne med illumerede »sindbilleder«. I Husum blev udsmykningen bagefter fastholdt for eftertiden i en stor festtryksag. Et af billederne var beskrevet som i teksten her: Billedet forestiller solen der skinner på både et kostbart slot og en fattig lille hytte. Hyttens dør bærer Husums våben. Indskriften ved billedet gør meningen tydelig (her oversat):

På fattig og rig skinner solen uden forskel

Så også Husum kan trøste sig over Kongens godhed.

Med andre ord: Kongen kaster sit varmende lys og sit forsyn over alle undersætter uden forskel. Landesbibliothek Kiel SHt 37.

blev »renoveret«, og maler Jacob Hopp fik til opgave at udsmykke vinduerne med 6 store sindbilleder, som kunne oplyses. De var alle en overstrømmende hyldest til kongehuset og Frederik 5. Mest rørende var måske billedet af »Ydmygheden«, en halvnøgen figur liggende i støvet foran kongen på den høje trone, rækkende et brændende hjerte med Husums byvåben op mod majestæten og med underskriften

»Hier liegt die arme Magd, O Herr! zu Deinen Füßen,
Von tieffster Ehrfurcht voll und bringt ein treues Hertz;
Nein! Holder Friderich! Du kanst sie nicht verstossen!«

I samme stil var der opsat billeder, som kunne belyses, på borgmestrenes og en rådmands hus og hos de mest ansete købmænd i byen, hos bysekretæren og hos rektor Krafft.

Efter alle disse forberedelser kunne de tre dages »spectacle« begynde. Der blev indledt den 27. om eftermiddagen med klokkeringning, vespersang og generalprøve på festmusikken. Næste morgen kl. 4½ før daggry bragede tre kanonsalutter ud over byen fra podiet foran rådhuset, hvor en takkesang blev blæst til paukernes lyd. Så fulgte de anordnede gudstjenester, som blev gjort særlig festlige med rektorens og kantorens musik. Teksten var trykt i 600 eksemplarer og blev uddelt til alle deltagere. Magistraten deltog i samlet trop i alle gudstjenester. Dagen igennem blev programmet behørigt ledsaget af kanonsalutter, og på rådhuset blev musiceret med pauker og trompeter.

På andendagen var det som nævnt skolen, der gjorde sin pligt. Endelig på tredjedagen fulgte den mere selskabelige del. Byens styre samledes på egen bekostning til spisning på rådhuset. Der blev udbragt skåler på de allerhøjeste herskabers sundhed, alt til paukers og trompeters og kanoners lyd. Til henimod midnat holdt byens honoratiories ud, mens »gode venner smovsede i andre huse, dog uden særlige anstalter«, som Johann Lass skrev i sine Husumischen Nachrichten.²⁹

Ligesom på førstedagen var byens huse illumineret, og der var belysning på de malede sindbilleder på rådhuset og borgerhusene. Først ved midnat denne tredjedag ebbede festen ud – lysene slukkedes og de sidste kanoner tav stille. Alt var gået godt. Byen havde betalt vagtmesteren og byens natvægtere og 12 karle for at »holde øje med ild, lys og andet«, og takket være flittig patruljering undgik man ulykker. 73 pund lys og for 50 mark 3 skilling krudt og papir var der gået til.

Festforsamlingen i Tønning 30. oktober 1749. Ved bordet blev opført et syngedigt »til underholdning og forøgelse af den ømme glæde over jubelfesten«. De fire personer »Andacht«, »Freude«, »Liebe« og »Glück« dannede en koartet. I Die Liebe's del af underholdningen hed det bl.a.: »Hvis kongen, på hvem Slesvigs flor og velstand bygger, skulle finde Ejdersted vaklende i sin troskab, så vil lykken vige fra landskabet.« Stikket af selskabet ved det veldækkede bord med musikinstrumenterne parat på bordet til venstre findes i den publikation, som blev udsendt bagefter. Kgl. Bibl. HJ 474, fol.

I beretningerne lyder det som en succes. Men måske havde deltagelsen kun omfattet en ret lille og eksklusiv kreds. Derfor prøvede man at få nogle flere i tale ved en slags gentagelse den 3. november. På rådhuset blev musik og tyske (ikke latinske) skoletaler gentaget. Mange mænd og kvinder siges at have deltaget. Der var bal til klokken 4 næste morgen.³⁰

Man kan blive helt forpustet ved at læse om arrangementet i Husum. Men det var ingeniørligt atypisk. Tønning, som i juli havde søgt vejledning i Husum, fulgte pænt trop. Til andendagens skolehøjtidelighed i

byens latinskole udsendte rektor Joh. Christoph Kleffel en trykt indbydelse. Her redegjorde han i en 56 sider stor afhandling for »den Verehrungen der alten Nordischen Völker gegen ihre Könige« og indbød publikum til at overvære en række elevtaler. Der ville blive talt om den fordærvede tilstand i både kirkelige og verdslige anliggender, som havde rådet før oldenborgerne kom til, og om hvordan de enkelte konger havde arbejdet for forbedringer. Rektor fremhævede i sin indledning, hvordan dynastiet havde erstattet overtro med frihed i Kristus, og kongerne havde sikret freden og sørget for fremgang i handel. Der var virkelig grund til at prise lyksaligheden under så nådige monarker.³¹

Dagen efter var der fest på rådhuset. Borgmester Mercatus holdt tale og priste kongen for alle hans næsten guddommelige egenskaber. Kongen var den kanal, gennem hvem Gud skænker sin nåde til folket. Derfor måtte man ønske sig en sikker arvefølge til de seneste tider. Han lod talen munde ud i følgende manende vers:

»Du hoch erhabner Gott, erhöre unser Flehen
das itzt aus unser Brust zu deinem Herzen steigt!
Lass unsers Königs Haus im Flor und Segen stehen,
bis alles bricht und fällt, der Erden Bau sich neigt!
So wünscht hier jedermann, es schliesst sich niemand aus,
Es lebe Friderich der König und sein Haus!«³²

Fra *Frederiksstad* lød samme toner. I en trykt carmen fra borgerskabet hed det bl.a.

»Wir freuen uns mit Dir, o holder Friederich!
Wir danken unserm Gott, der Dein Geschlecht erhalten.

...

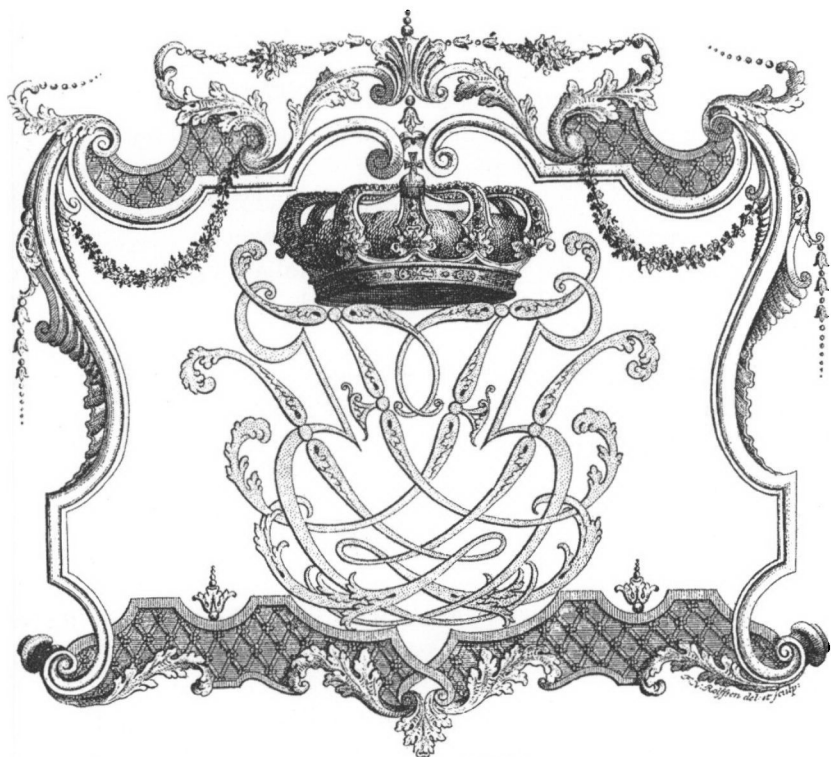
Zu Gott soll allemal ein tiefer Seufzer gehen:
Lass unsern Friederich bekrönt mit Segen stehen!«³³

Ligesom i Husum var der foranstaltet illumination. På toldforvalter Becks toldbygning var opsat 10 sindbilleder – alle til hyldest af kongehuset og kongeparret som garanter for viisdom, dyd, fred og lyksalighed.³⁴

Også i *Ejdersted* gjorde landskabets repræsentanter deres pligt. Præsterne udsendte en trykt Ode under mottoet »Beglücktes Danne-mark!«

bl.a. med disse linjer:

»Dein Wohlstand glänzt und steigt vor allen
der Reichtum blüht, Was kann die Gnade Grössers senden?«

Großmächtigster Monarch!

På Oldenborg-jubelfestens tredje dag den 30. oktober 1749 foranstaltede landskabet Ejdersted en større sammenkomst for alle honoratiore i Tønning. En smuk tryksag berettede bagefter om programmet. Tryksagen var bl.a. prydet af dette fornemme Frederik 5.-dobbelmonogram. Ved sammenkomsten blev kongen og kongehuset prist med tale og sang i lange baner. Rådmand Boye Hamckens fra Ejdersted-retten i Garding priste det milde styre under Frederik 5. Kongen var ikke så meget »herre«, han var den »allermest kærlige fader«. »Dagligt udfinder hans regering noget, som må forøge din barnlige tillid til Ham, mens andre folkeslag stadigt opdager nye årsager til had mod deres regenter. Sig nu, hvad du mere kunne ønske af en så mild landsfader? Døm selv, du lykkelige Ejdersted, om ikke du hører til de lykkeligste provinser?«, hed det blandt meget andet i talen. Kgl. Bibl. HJ 474.

Alle forfædrenes gode egenskaber kulminerede i Frederik 5:

»So huldreich war wohl kein Trajan; so gütig kein Vespasian
Als unser König Friedrich liebet. Er lächelt, wenn der muntre Greis
Ihm, bey der Arbeit saurem Schweis
vergnügt den Vaternahmen gibt«. ³⁵

Et ensartet program

Sådan gik det for sig overalt i byerne syd for Kongeåen.

Rækken af eksempler på den loyalitet, som blev lagt for dagen kan fortsættes længe endnu. I Tønder blev der hos bogtrykker Kiesbye trykt en cantate til opførelse i kirken. ³⁶ Kongebegejstringen er næsten ikke til at bære:

»Da du, mein Gott! Das Reich beglücket,
Und es der Friedens Oelzweig schmücket,
So lacht, so jauchz't der Unterthan.
Er kan sich nicht für Freud entbrechen,
Er muss mit Inbrunst dieses sprechen:
Es lebe Friedrich, Christian.«

I Haderslev var der som alle steder gudstjenester, jubelfest i latinskolen med tale og kantater. På rådhuset samledes byens mest ansete borgere med ægtefæller den 30. oktober til samvær med the, kaffe, konfekt og tobak. ³⁷

I Slesvig foranstaltede latinskolen jubelfest på 2. og 3. dagen i Vajsenhusets store sal. Rektor Andreas Hojer indledte den første dag med at tale på latin om kongernes guds frygt, konrektor om den lyksalighed som herskede under oldenborgerne. Dagen efter blev scenen overladt til eleverne. I indbydelsesskriftet fremhævede rektor, »at det var lærernes pligt at indprente eleverne ikke blot guds frygt men også kærlighed og agtelse overfor den konge og landsfader, som de skulle tjene«. Det styrede helt elevtalernes temaer. Albrecht Chr. Kirchhoff talte om det guddommelige forsyn, som havde ledt Christian 1. til tronen, Hinrich Samuel Wegener om Guds beskyttelse og varetægt over for kongehuset, andre talte om kongernes krigsbedrifter, om deres retfærdighed, deres indsats for handel og god økonomi. ³⁸

Vignet i festtryksag fra Slesvig 1749. Der blev trykt prædikener holdt af generalsuperintendent Reuss i domkirken og pastor Schwollmann i Slotskirken og et indbydelsesskrift fra latinskolens rektor Andreas Hojer. Dertil kom en trykt skolekantate og panegyriske skrifter af subrektor Jens Hansen Lyhm og konrektor Johan Friedrich Licht. Vignetten her blev benyttet i Hojers og Lichts tryksager. En engel udbasunerer det glade budskab: »Lad det ophøjede Oldenborgske hus blomstre«. Samme vignette blev benyttet gentagne gange ved senere jubelfester. I de da publicerede tryksager blev skriftbåndet blot ændret, så englen fløj af sted med Frederik 5.s monogram eller med en hyldest til Christian 7. Kgl. Bibl. 36,-203 fol; HJ 477, fol.

Der var også sørget for fest for byen i almindelighed. Byens kasse investerede i malede sindbilleder med belysning, der var kanonsalutter, og der var musik – altså formentlig festligt samvær ligesom i de andre byer.³⁹

I Holsten var det ikke anderledes. I Rendsborg blev der festet tre dage i træk. Det begyndte med festgudstjeneste med musik, pauker og trompeter, på andendagen afleverede rektor en latinsk oration på rådhuset ledsaget af latinske oder, og om eftermiddagen var der latinsk tale i garnisonskirken. På tredjedagen underholdt 12 skoledisciple med taler på adskillige sprog og 11 andre spillede komedien »Det Poetiske Oracul« for mange tilskuere. Om middagen var der stort traktement på rådhuset, borgerkompagniet gik i optog og opvartede med et smukt trykt lykønskingsdigt. Dagen sluttede med endnu et traktement og fyrværkeri. Alle tre aftener var der illuminationer i hele byen.⁴⁰

I Oldenburg var opsat en imponerende æresport, 40 fod høj og 25

fod bred, hvor Frederik 5. blev prist som den gode, nådige, milde, gudsfrygtige, retfærdige og fredselkende landsfader. Under hans scepter ventede der undersåtterne en gylden tid, et trygt tilflugtssted for alle de fortrængte. Rådhuset var udsmykket med sindbilleder, og der blev afholdt et magnifikt traktement med 70 kuverter.⁴¹

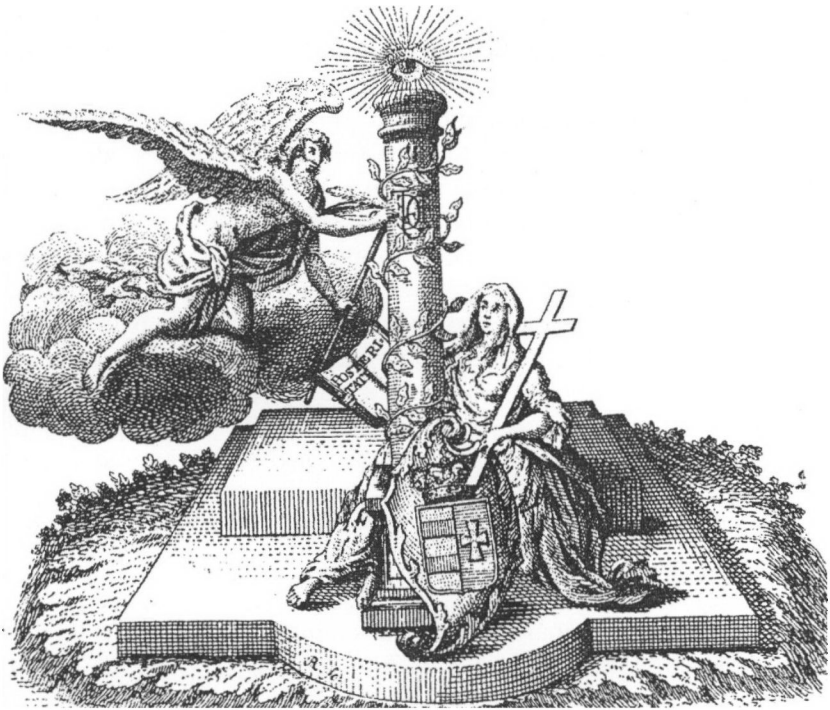
Allermest fornemt gik det måske til i Altona. Her samledes et talrigt og fornemt publikum i akademiets store auditorium for at høre rektor Henricis latinske jubeltale. »Den vakte megen bifald hos kenderne, og samtidig blev afsunget en af ham forfattet latinsk ode til musik af kapelmester Telemann«, skrev det meget læste blad »Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten«. Om aftenen fejrede forskellige selskaber rundt i byen dagen med at udtrykke de mest loyale ønsker for det kongelige hus, og alle huse var illumineret, nogle steder med opfindsomme sindbilleder.⁴²

Slesvig i monarkiet

Festen var for hele monarkiet. Overalt lød budskabet til undersåtterne på den samme måde: Kongen var Guds udvalgte.

Styringen fra København var klar, og centraladministrationen lod forstå, at den ventede at blive orienteret om festens forløb og om de taler, som blev holdt. Latinskolerne fik befaling om at udfærdige afskrifter eller tryk af afholdte taler og at indsende dem til generalsuperintendenten for videresendelse til København.⁴³ Det satte gang i et sandt kapløb om trykning af festprædikener og hyldesttekster. Resultatet blev en strøm af festcarmina, programmer og andre tryksager til oversekretær J.S. Schulin i Tyske Kancelli i månederne efter festen. Pakkerne kunne være så store, at de ved en fejl blev afleveret på toldkontoret, så modtageren fik anmodning om at angive indholdet, for at få sagerne udleveret. Det var nu ikke meningen – så oversekretæren skrev til Rentekammeret for at få proceduren ændret: Tryksagerne burde ikke gå omkring toldboden, »da de omhandlede Carmina er adresseret til mig med henblik på at overrække dem til kongen«. I fremtiden burde den slags pakker gå direkte til kancelliet.⁴⁴ Afsenderne fik kvittering. Til rektor Kleffel i Tønning sendte Schulin således en tak for det tilsendte skoleprogram og fremhævede, at han gerne læste den slags.⁴⁵

En imponerende mængde tryk er bevaret den dag i dag. I den store

I den fornemme festtryksag, som blev udgivet ved 1749-festen i Ejdersted, ses denne figur. Guds nådige øje våger over søjlen omkranset af fredens oliegren. På søjlen skriver ærkeenglen Gabriel de oldenborgske kongers forbogstaver F og C – og deres historie for eftertiden, »Posteritati«, som der står på bogen. Nederst støtter det kongelige oldenborgske våbenskjold – Oldenborgs to hjælker og Delmenhorsts kors – sig til søjlen – beskyttet af troens kvindeskikkelse. Det Kgl. Bibl. HJ 474.

bogfortegnelse »Bibliotheca Danica« er registreret så mange som 124 småtryk fra jubelfesten. Det er prædikener og kirkekantater, skoletaler, verdslige hyldestdigte og festtaler og almene beskrivelser af festen. De dækker hele monarkiet fra Island til Altona. Ikke mærkeligt tegner København sig for en pæn del (31). Her gennemførtes festen med særlig glans.

Mere bemærkelsesværdig er fordelingen på resten af monarkiet. Fra kongeriget uden for hovedstaden er der kun 14 tekster, heraf 9 prædikener og tre skoletekster fra hhv. Sorø Akademi og latinskolen i Ribe. De danske provinsbyer udmærker sig med en næsten larmende tavshed. Kun Ålborg, Holbæk og Stubbekøbing synes at være repræsenteret. Kirketeksterne dominerer helt – verdslige digte og taler er

næsten fraværende. I de danske provinsbyer og på landet uden for København i øvrigt var der tilsyneladende ikke overskud til tryksager.

Helt anderledes var det syd for Kongeåen – i kongens »tyske provinser«. Fra Slesvig og Holsten var der tilsammen 46 tryk, altså mere end hovedstaden og den danske provins tilsammen. I disse sydlige områder dominerer prædikenteksterne ikke så stærkt som nordpå. Særlig markant var antallet af tryk fra latinskolerne, kirkekantaterne og de verdslige hyldestdigte. I byerne i Slesvig og Holsten var der tydeligvis overskud til den slags, og latinskolerne markerede sig her langt stærkere. Særlig talrige er trykkene fra det sydlige Slesvig – flere end fra byerne i Slesvigs nordlige del.

Er denne markante forskel mellem rigets dele nu også udtryk for festens omfang i de forskellige egne? Nej, næppe. Der blev også festet i kongeriget. Læser man de førende danske aviser, især Kiøbenhavns danske Post Tidender, møder man begejstrede beskrivelser af fester ganske svarende til dem vi har omtalt fra hertugdømmerne. Der blev festet i Køge, Holbæk, Korsør, Nyborg, Odense, Kolding, Ribe, Randers, Viborg, Ålborg – ja selv i det lille Nysted på Lolland. Også til Norge strakte festen sig.⁴⁶ Kun fra de færreste af disse byer findes der imidlertid tryksager fra festen. I hertugdømmerne ofrede man mere på festen.

Måske har denne forskel især en økonomisk forklaring. I hertugdømmerne var velstanden større, den bymæssige udvikling mere fremskreden, og især helt mod syd var der flest bogtrykkerier. Fordelingen af festtryksager fortæller således om vægtfordelingen i datidens danske monarki. Om den også er udtryk for forskelle i loyalitet og statsbevidsthed er en anden sag.

Suverænitetets-jubelfesten 1760

Der gik ikke mange år efter 1749, før en ny lejlighed bød sig til at samle hele monarkiet i hyldest til regimet og kongen. Den 16. oktober 1660 havde stænderne kasseret Frederik 3.s håndfæstning, og to dage senere havde københavnerne oplevet den højtidelige arvehyldning foran byens gamle slot. Arveriget var indført, og enevældens periode indledt. En sådan 100-års dag kunne ikke forbigås, og den 27. juni 1760 gav Frederik 5. startskuddet. I et reskript udsendt fra slottet Traventhal ved Plön meddelte kongen, at 100-året for indførelsen af su-

veræniteten skulle fejres ved et almindeligt jubilæum i Danmark-Norge – »um dem großen Gott für die uns und unsern Vorfahren am Regiment wie auch unserm geliebten Unterthanen während solcher Zeit erwiesene gnädige Beschirmung und Beglückseeligung den demüthigsten und schuldigsten Danck öffentlich abzustatten«.

Det samme skulle ske i Slesvig. Søndag den 12. oktober skulle alle præster bekendtgøre jubilæet, onsdag den 15. mellem kl. 16 og 17 skulle festen ringes ind fra alle kirker i by og på land. For selve jubilæumsdagen 16. oktober var befalet højmesse i alle kirker med foreskrevne prædikentekster og med musik som ved de store store højtider. Ligesom i 1749 skulle generalsuperintendenten udarbejde forslag til kollekt og bønner. Om fredagen den 17. skulle rektorerne i latinskolerne holde offentlige taler. Disse skulle sammen med provsternes og bypræsternes taler indsendes i afskrift til Tyske Kancelli.⁴⁷ Festen skulle vare tre dage, men ligesom ved det foregående jubilæum indeholdt kongens reskript ingen direkte ordre om tredjedagens program.

Forberedelserne forløb som 11 år før. Generalsuperintendenten udarbejdede og indsendte forslag til bøn, kollekter og sange. De blev godkendt, trykt og tilbudt præsterne til købs på hhv. tysk og dansk. I hver enkelt by drøftede magistrat og deputerede, hvad deres by skulle sætte i værk. Som regel enedes man om et program i lighed med 1749-festen: kanonsalutter, udsmykning af rådhuset med sindbilleder, illumination af byen, festsammenkomster for honoratiores og borgerskab med spisning og bal. I mange tilfælde blev der trykt festkantater, hyldestdigte eller indbydelsesskrifter til skolefesten.

Sådanne tekster kendes fra hele monarkiet. Men ser man på deres geografiske fordeling, dukker et interessant billede frem, ligesom i 1749. I alt kendes 80 tryksager. Kun 27 er fra kongeriget, deraf 22 fra København. Ikke en eneste provinspræst udgav sin prædiken, og fra skolerne uden for København var der kun to tekster, en fra Viborg og en fra Sorø. Fra de »tyske provinser« syd for Kongeåen var der derimod hele 43 tekster, 15 fra Slesvig, 16 fra Holsten og 12 fra Oldenburg-Delmenhorst. Skolerne her tegner sig alene for 13 tekster, og mange præster udgav deres jubelprædikener. Hertugdømmerne og grevskaberne markerer sig således stærkest i det loyale kor, faktisk endnu mere markant end i 1749.⁴⁸

Igen må vi spørge: Blev der denne gang festet mere i hertugdømmerne end i Danmark? Ja, her i 1760 var det tilsyneladende sådan. Den 12. november, da festen var overstået, skrev den tyske hofpræst

Christopher Bluhme fra København til sin svoger Heinrich Anton Burchardi, som var provst i Sønderborg. Han beklagede, at der ved den nylige jubelfest havde været næsten flere festligheder i Sønderborg end i København. Grunden skulle være en kongelig ytring om at hovedstaden burde forskånes for udgifter.⁴⁹

Begrundelsen lyder ikke overbevisende, når man betænker enevældens trang til festligheder. Der kan være grund til at se nærmere på forklaringen. Lad os da først se på festen, som den kom til at forløbe i Slesvig – for derefter at prøve at efterspore årsager til forskelle mellem København og hertugdømmerne.

Gudstjenester

Overalt blev festen fejret med gudstjenester. »16. Oktober blev Gud til Ære og Undersaatterne til Opmuntring på Regis Fridericj V Befaling celebreret almindelig Jubel- og Taksigelsesfest for den 100 Aar siden udi Danmark Norge indførte souverainitet og til Højmesse forklaret Psalme 18, vers 50,51«, skrev Åstrup-præsten pastor Jørgen Monrad i sin kirkebog om festdagen i sognet.⁵⁰ I den store Marie kirke inde i Haderslev holdt provsten og de andre præster de »alleropbyggeligste taler«. Byens kantor havde komponeret en særlig kantate, som blev fremført både formiddag og eftermiddag.

Sådan var proceduren i hele Slesvig og i Holsten, lige fra Haderslev og ned til Altona. I Sønderborg blev dagen markeret med tre prædikener. Ved 8-tiden efter froprædiken samledes de ledende borgere på rådhuset i sorte stadsklæder. Herfra gik det under kanonsalutter i procession anført af skolen, præsterne og magistraten til Marie kirke, hvor gudstjenesten og prædikenen blev ledsaget af særlig festlig kirkemusik. I Flensborg indvarsledes festen med klokkeringning og kanonsalutter aftenen forud, og det samme blev gentaget før og efter gudstjenesten på selve festdagen. I Altona fik gudstjenesten et særligt løft med et syngedigt, som ligesom i 1749 var sat i musik af den berømte komponist og kapelmester Georg Philipp Telemann, stadsmusikdirektøren i det nærliggende Hamborg.⁵¹

Gudstjenesterne i de mange sogne kom naturligvis til at ligne hinanden, for prædikenteksterne var angivet ovenfra. De var valgt, så kongen fremstod som Herrens udvalgte, som den salvede kong David. Til froprædiken var ordene hentet fra Første Kongebog 2,4: »Hvis dine sønner vogter på deres vej, så de vandrer i trofasthed for mit

Texter, Psalmer, Collecter, og Bøn,
som paa den Almindelige
Jubel- og Taksigelses-Fest,
Hvilken
Hans Kongelige Majest.
Vor Allernaadigste Konge og Genevolds-
Herre, Kong

Eriderich den Femte,

allernaadigst haver

Gud til Ære, og sine Undersatter til Opmuntring
anordnet at holdes den 16de Octobr. 1760.

Til en Erindring

Om det for Hundrede Aar siden udi Kongerigerne
Danmark og Norge indførte Souverainitet, skal
bruges i Hertugdømmen, Schlesvig og Holsteen,
Grevskaabet Ranzau, Herredømmet Pinne-
berg og Staden Altona.

Titelblad til det lille
hæfte med de fore-
skrevne tekster, sal-
mer og bønner til su-
verænitetetsfesten 16.
oktober 1760, her i
udgaven på dansk.
Det fremhæves, at
kongen har an-
ordnet festen »Gud
til Ære og sine Un-
dersaatter til Op-
muntring«. Hæftet
er trykt hos bog-
trykker Hinr. Luc-
kander i Haderslev.
Det Kgl. Bibl. HJ
1258b.

åsyn af hele deres hjerte og hele deres sjæl, skal der aldrig fattes dig
en efterfølger på Israels trone!« Det var en opfordring til kongen om
at holde undersåtterne til gudsfrygt – kun da ville herskerhuset bestå.
Til højmessen var teksten valgt fra 18. salme vers 50-51: »Herre, derfor

priser jeg dig blandt folkene og lovsynger dit navn, du, som kraftig hjælper din konge og viser din salvede miskundhed, David og hans æt evindeligt«. Altså en lovprisning af den Gud, som stod bag kongen og hans slægt til evige tider. Endelig til aftensangen var ordene fundet i Første Kongebog kap. 8,66: »Folket velsignede kongen og drog hver til sit, glade og vel til mode over al den godhed, Herren havde vist sin tjener David og sit folk Israel«. Også her blev kongen ligestillet med David. Teksterne var alle en opfordring til folket om at velsigne Davids nutidige modstykke og prise Gud for al hans godhed mod kongen og det danske folk.

Disse tanker blev udmøntet på det allertydeligste i kirkebønnen forfattet af generalsuperintendent Struensee. I bønnen takkedes Gud, som havde sikret den uindskrænkede magt hos kongerne. De havde ikke misbrugt magten, men været fædre for deres undersåtter og befordret deres velfærd. Retfærdighed var vederfaret både høje og lave, og Gud havde i Frederik V givet folket den allerbedste konge, »en Konge som ærer Dig og elsker sit Folk, ja i hvis Siæl Begiærlighed brænder efter at herliggøre Dit Navn og at lyksaliggøre sine Underdanere«. ⁵²

Præsterne broderede videre på disse linjer. De fandt ord for en overstrømmende tak til Gud for de enkelte kongers gode gerninger. Kongerne var blevet begavet med fromhed, nåde og sandhed, og selve deres suveræne styre havde fromheden som fundament. Det erkendtes, at i undersåtternes øren kunne begrebet »uindskrænket magt« og »suverænitet« vel nok lyde som noget frygteligt. Men i tilfældet de danske konger var det gået anderledes. De udvalgte og salvede danske konger havde i deres magtudøvelse optrådt som Herrens efterfølgere og kun gjort det, som befordrede nationens flor og undersåtternes lyksalighed, fremhævede pastor Nicolaus Hinrichsen i Adelby. ⁵³ Under den danske konge herskede der fred, han foretrak freden fremfor tusind triumfer. De danske konger var »Selbstherrscher, Monarchen in beiden Reichen, Schutzgötter Ihres Volkes, Väter des Vaterlandes, Beförderer der wahren Wolfahrt Ihrer Unterthanen durch Ausbreitung des Gnadenreichs geworden«, fortsatte Adelbypræsten. Ganske vist skulle kongerne ikke aflægge regnskab over for noget menneske, men desto mere stå til ansvar over for den allerhøjeste konge, og det havde de gjort, fremhævede kollega Conrad Fride rich Stressow i Burg på Femern, og han tilføjede spørgsmålet: »Sind wir nicht ein gesegnetes Volk, wir sämtliche Unterthanen des freyen

und unbeschränkten Dänischen Zepters, welcher durch die Souveränität hervorgegrünet und Mandeln getragen«. Det var alene kongens fortjeneste på jorden, at Danmark kunne leve i stolt ro, mens Tyskland stod i flammer.⁵⁴ Styreformen havde gavnet og reddet rigerne fra undergang, og under kongernes suveræne styre havde undersåtterne opnået den allerstørste lykke.

Guds godhed vist gennem kongerne lå klart for dagen, ikke mindst hos Frederik V. Pastor Johann Friedrich Boie i St. Nicolai kirke i Flensborg appellerede i sin prædiken til sine tilhøreres egen oplevelse af kongen, når han besøgte byen: »Ihr habt Ihn schon oft, niemals aber ohne Herzens Lust gesehen, ihr Einwohner von Flensburg. Ihr habt gesehen wie die Gnade aus seinen Augen lächelt, ihr habt gesehen, wie wenig diese Augen stolz sind, die auch an euren zarten Kindern, die Gefahren von ferne bemerken, um sie abzuwehren, ihr habt gehört, wie sein edelmütiges Herz seinen Untertanen wünschet. O wer wollte einen König nicht fürchten und lieben, wer wollte nicht um sein Leben und um seine Wohlfahrt zu Gott flehen, der nur deswegen leben und herrschen will um uns alle glücklich zu machen?«⁵⁵ Med så gode konger var undersåtterne blevet de allerlykkeligste netop under denne styreform. Under kongernes skjold, deres vinstok og figentræ levede folket i den sødeste fred og i stolt ro.

Borgerfester

Til byerne blev befalingen om suverænitetstesten udsendt med et reskript fra Overretten dateret 8. juli. For tredjedagen var der ikke givet klare bestemmelser, og borgerlige sammenkomster var slet ikke direkte nævnt. Ikke desto mindre blev festlighederne i skole og kirke optakten til en mere borgerlig del på tredjedagen. Intetsteds synes festen at være holdt med større entusiasme end netop i hertugdømmerne.

Straks efter modtagelsen af reskriptet gik planlægningen i gang. Som i 1749 tog man initiativ til festligheder ud over det påbudte, og her inspirerede byerne hinanden indbyrdes. Resultatet blev store ligheder fra by til by.

I *Haderslev* rundsendte magistraten en opfordring til borgerskabet om at tegne sig til deltagelse i en sammenkomst på rådhuset den 18. om aftenen. Sammenkomsten skulle holdes dels fordi »det var enhver undersåts pligt og skyldighed at give udtryk for sin glæde over suveræniteten« og dels »fordi nabobyerne gjorde sådan«. Deltagelsen

skulle være på egen regning, men reelt var det vel en slags forpligtelse at deltage. Resultatet blev, at 44 personer tegnede sig, dvs. magistrat, byfoged og bysekretær og et pænt udsnit af de deputerede, alle med koner. Latinskolelærerne blev inviteret til at deltage gratis, så man blev i alt knap 50. Byens kok leverede maden, der blev serveret vin, øl, kaffe, the og budt på tobak. 4 piger vartede op, og 6 musikanter spillede. »Munterheit, Vergnügen und frohe Tänze unterhielten die ganze Versammlung bis in die späte Nacht«, skrev Altona-bladet bagefter. Altimens var rådhuset og byen illumineret på det festligste. Og ikke nok med det. Amtmanden holdt en separat storslået sammenkomst for de allermost fornemme.

Mest muntert gik det dog til ved et privat selskab på fjerdedagen den 19. hos retsskriver Schröder. Her mødtes militær-personer og embedsmænd og enkelte andre kl. 3. Der blev spist og drukket herligt og udbragt mange skåler, hver gang til kanonsalut og pauker og trompeter. Referenten i Altonaischer Mercurius fortsætter: »Ein Paar junge Verlobte, die sich bey dieser Gesellschaft befanden, entschlossen sich bey der allgemeinen Fröhlichkeit auf einmal, ihr Verlöbniß sogleich durch priesterliche Einsegnung zu vollziehen, und vermehrten dadurch die Freude der ganzen Versammlung auf eine ausnehmende Weise, welche die Feyerlichkeiten dieses frohen Festes mit einem Ball, der bis des andern Morgens um 7 Uhr fortgesetzt wurde, in dem vollkommensten Vergnügen endigte«. Et animeret gilde, kan man vist roligt konkludere!⁵⁶

Ej heller i *Sønderborg* nøjedes man med sammenkomster en enkelt aften. Efter gudstjenesten på førstedagen spenderede amtmand Reuss et måltid med vin til byens fattige. Dagen efter begyndte det med sammenkomst i skolen. Tre elever talte om Danmarks lyksalighed og fortrin frem for andre riger under de dyrebare suveræne konger. Om middagen samledes magistrat, præster og borgerskab til traktement på rådhuset. Der var taffelmusik, der blev udbragt skåler og affyret kanonsalutter og blæst trompetfanfarer. Det sluttede med bal, der varede til langt ud på natten. På tredjedagen den 18. fortsatte festen. Amtmanden bød til prægtigt gæstebud på slottet for officerer, magistrat, præster og honoratiores, i alt 40 kuverter med taffelmusik, skåler og trompetfanfarer.⁵⁷

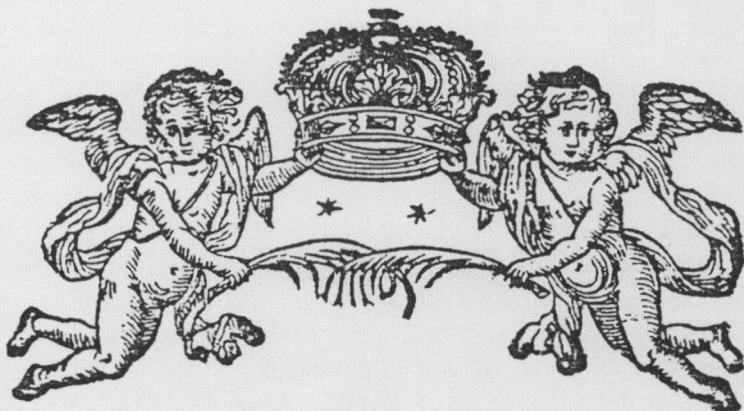
Hovedbyen *Flensborg*, som i disse år lunede sig i højkonjunkturen med blomstrende søfart og bugnende tegnebøger, meldte sig i koret. Rådhuset blev renoveret til festen, og bystyret sørgede for kanoner,

som kunne salutere flere gange hver dag. På rådhuset blændedes lysene hver aften op for sirlige sindbilleder i vinduerne, ligesom vinduerne hos en del fornemme folk var illumineret med sindbilleder, inskriptioner, vokslys og små lamper. På andendagen samledes bystyret og honoratiores på rådhuset og gik i samlet trop til skolen for at påhøre rektors tale. Tilbage på rådhuset holdt den lærde borgmester Clæden en filosofisk tale, inden man gik til bords. Det havde ikke været muligt at fjerne de træstøtter, som var opsat i salen for at understøtte kornloftet ovenover, men alligevel blev der festet med manér – bykassen betalte for at bystyrets medlemmer og embeds- og bestillingsmænd kunne deltage. Værten i Ratskeller sørgede for en pæn menu, og der blev skænket godt rundt bl.a. af forskellige franske vine. Ved hver skål for kongen eller høje kongelige personer lød 9-foldige kanoonskud. Med stadige leveråb og til trompet- og paukers lyd fortsattes til den lyse morgen, beretter Altonaischer Mercurius. Til de fattige blev der uddelt omkring 100 rdl. af bykassen. En del over 1.000 mark lød hele festregningen på, et anseligt beløb.⁵⁸

Husum var selvfølgelig også med. Der var opbygget sindbilleder på rådhuset, og byen blev illumineret. En musikkantate af kantor von Essen blev trykt i 800 eksemplarer, og rektor Schaumanns tale i 300 eksemplarer. På den sidste dag samledes op mod 80 mennesker – alle byens honoratiores og de mange, som havde bidraget til festen med musik og optræden – til stor fest på rådhuset. Gæstgiver Peter Jansens enke klarede fortæringen. Første ret var kødsuppe med boller, oksekød samt høne i sovs, anden ret skinke med kålrabi, kødpølse med hvidkål og en fiskeret. Tredje ret hønsesteg, vildt og brunelle- og mandelkage. Dertil pære- og æblemos, henkogte kirsebær, ansjoser, rødbereder, agurker, selleri og salat. Endelig som konfekt æbler, pærer, nødder – og the, kaffe, piber og tobak og til natmad smørrebød. Vin, citroner, pomeranser og konfekt til dansen samt øl manglede heller ikke. Det blev sikkert en festlig aften med musik og dans. Der blev betalt for omkring 170 glas, for opsyn med lysene, for krudt til kanoernerne – og rengøring af salen. Suverænitetten blev sandelig fejret i *Husum*.⁵⁹

I lokalregeringens by *Slesvig* gik det til på samme vis – med festspisning for embedsmændene fra Overretten, Overkonsistoriet, Over- og landretten, med patriotiske rektor- og elevtaler i latinskolen, med stor sammenkomst for 69 personer på rådhuset. Ballet varede til langt ud på natten – det hele oplyst af illuminationer. De fattige blev invite-

Sieh König! so ein reizend Glück
 Umgibt mit jauchzen DEINEN Thron.
 Verlangst DU wol von dem Geschicke
 Herr! annoch einen würdigern Lohn?
 Den Unterthan belebt die Freude,
 Heut zeigt er sich im Feyer-Kleide
 Für DEINEN Ruhm mein Friederich!
 Heut wird DEIN Glück sein Herz erfreuen,
 Und Wein und Kost ihm Lust verleyhen,
 So denck ich auch; doch kümmerlich.

Klip fra festtryksag til suverænitetstesten 1760 udgivet af byfogeden i Slesvig, Johann Benedix Bredefeld. Indholdet er en lille ode på 9 strofer. Her viste Bredefeld som »allerunterthänigster Knecht« sin »allerunterthänigste Schuldigkeit«. Den afsluttende strofe herover omtaler undersåtternes glæde og jubelfesterne, som blev fejret med vin og mad. Det Kgl. Bibl.

ret til spisning, så heller ikke de blev glemte. »Kurz, man beieferte sich allhier in die Wette, Treue und Freude aller Orte bestmöglichst an den Tag zu legen«, sluttede Altonaischer Mercurius sit referat.⁶⁰

I hertugdømmerne fik festen altså frit løb – i »mangeartede og for størstedelen ved frivillige og stiltiende overenskomster foranstaltede festligheder«, som det hed i Altonaischer Mercurius.⁶¹

Det hele blev ordrigt refereret i aviserne. Fra 18. oktober og en måned fremefter var Altonaischer Mercurius og Reichs Post Reuter fulde af overstrømmende beretninger om festen. Her blev refereret om de mange sammenkomster, der blev fortalt detaljeret om symbolikken i de mange illuminationer, og der blev givet lange referater af skolernes lærer- og elevtaler.

Budskabet i sindbilleder og taler

Set fra kongens slot i København var festens budskab nok det vigtigste. Det blev forkyndt på flere forskellige måder. De særligt indbudte lyttede til talerne ved sammenkomsterne og i skolerne. I prædikenerne blev der talt til kirkegængerne, og for bybefolkningen var de allegoriske figurer og indskrifter på officielle og private bygninger måske det mest tilgængelige. Hvilket budskab rummede da disse »kunstværker«?

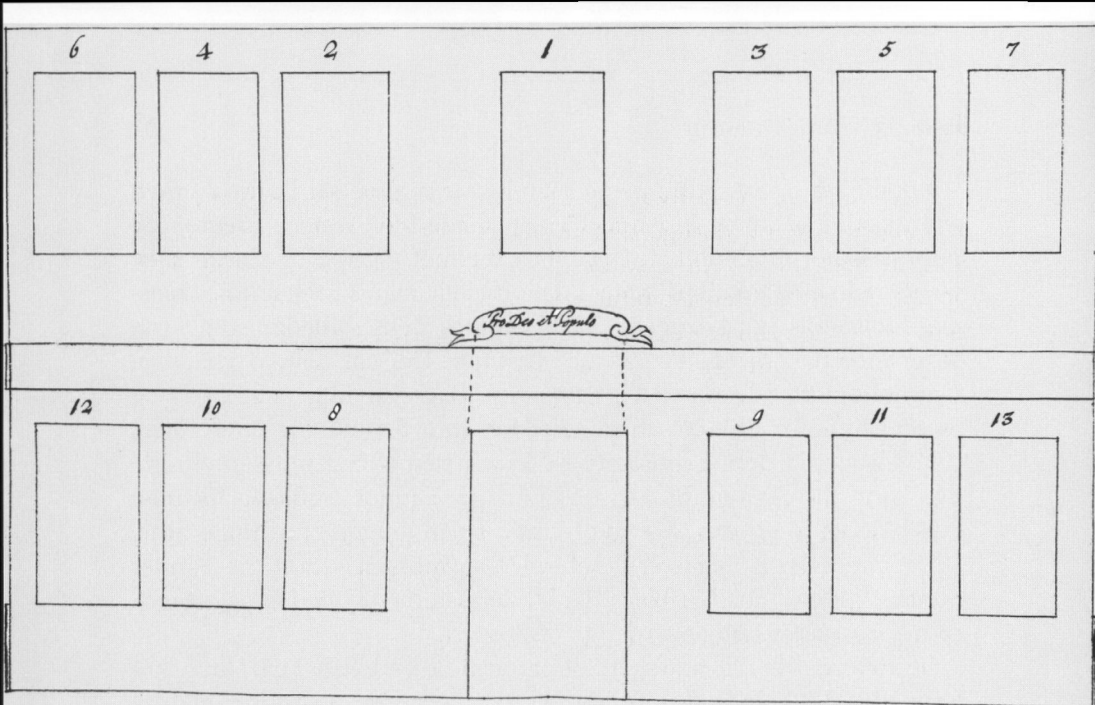
Avisreferater og småtryk fra festlighederne giver en detaljeret beskrivelse af figurerne og deres budskab. I Husum var der således figurer på 12 forskellige bygninger i byen, på rådhuset, hos borgmestrene, hos præster, advokaten og lægen og hos velhavende købmænd. Beskrivelsen fyldte hele 20 sider i den tryksag,⁶² som blev udsendt året efter for at fastholde mindet om det store arrangement. Naturligvis fyldte Frederik 3. og begivenhederne i 1660 godt i billedrækkerne. Der var masser af billeder af arvehyldningen, hvor Guds hånd og engle dukkede ud af skyerne for at overbringe krone, sværd, scepter og rigsæble. Det udtrykte klart, at kongen og hans slægt havde magten fra Gud – og i al evighed. Lige så talrige var figurer og indskrifter til hyldest af den regerende konge Frederik 5. Man så kongen som fædrelandets fader i et fredeligt landskab, belyst af solens milde stråler, givende lykke til biernes flittige skare: Frederik 5. var den milde, retfærdige og fromme fredsfyrste, under hvem rigerne blomstrede i arkadisk lykke.

Der var også billeder som fremstillede selve styreformen, suveræniteten: En bisværme med en styrende figur i midten, et urværk med drivfjeder, dirigenten i sit orkester eller solen omgivet af planeter. Det var ikke til at misforstå: Den suveræne fyrste var den ordnende kraft, solen, om hvem alt drejer sig, hvorfra al næring kommer og fra hvem der opstår orden i kaos. I andre allegorier fremhævedes religionen som regiments fundament, eller man så scepteret omslynget af oliegrenen: fredens symbol. Kongen var den velsignede fredsfyrste.

I alle byer i hertugdømmene blev lokale malere sat i arbejde med at fremstille sådanne billeder. På den måde blev festens idéindhold populariseret til alt folket. Det fandt regimet vigtigt, og derfor blev en hel række billeder beskrevet i det officielle meddelelsesblad Schleswig-Holsteinische Anzeigen. Her omtaltes f.eks. billeder som viste søjler med påskriften »Pietas« og »Justitia«. Der var de to dyder, som regimet opfattede som sit vigtigste grundlag – nemlig »fromhed« og »retfærdighed«. Billedet af en solsikke, som drejede sig efter solen, var ledsaget af denne indskrift: »Wie wir den König müssen ehren/das kann die Sonnen-Bluhm uns lehren«. Samme budskab fik man ved billedet af en ørn, der flyver mod solen efterfulgt af unge ørne: »Wie man den König soll verehren/Das müssen schon die Kinder hören«. ⁶³ Meningen var klar nok: Undersåtterne skulle i ét og alt indordne sig under kongens nådige regimenter.

Festtalerne var den anden måde at formidle budskabet på. I latinsko-lerne blev der holdt påbudte taler, ved de borgerlige festsammenkomster var der massevis af mere spontane taler, og endelig blev der publiceret digte og tekster til varig markering af festen. Indholdet var ret ens. I Slesvig katedralskole lagde 13 elever navn til et digt, som hyldede Frederik 5., landets »fader og konge«: »Unsterblicher Friedrich, vortrefflichster König, du Vater des Landes, sey ewig gepriesen ... Es lebe der Menschenfreund Friedrich der Fünfte! Sein herrliches Scepter beglücke unendlich die dänischen Länder zu spätesten Zeiten!«, hed det overstrømmende. ⁶⁴ Fra Ejdersted opvartede de stedlige præster med et digt, hvor Frederik 5. blev prist som den der tog alle bekymringer på sig. Undersåtterne kunne sove roligt – kongen vågede, og for hans skyld lod Gud krigen drage fordi Danmarks riger og lande. Her herskede der glæde, sikkerhed og ro. Derfor samledes alles ønsker i bønner om at Frederik, Guds gave til folket, måtte leve længe. ⁶⁵

Allerstørst var iveren måske i Husum. Ligesom i 1749 blev festprogrammet fastholdt i en stor tryksag, hele 107 sider. Bogen i folioformat gengiver bl.a. de 18 lærer- og elevtaler, som blev holdt i skolen. Lærerne talte om Danmarks lykke under suveræniteten, og at denne lykke netop skyldtes styreformens. Der var al grund til at fejre suveræniteten med glæde – for ordet »suverænitet« rummede i Danmark intet despotisk, intet tyrannisk, intet frygteligt eller grusomt. Derimod betegnede begrebet »suveræn« her den allerblideste fader for en million børn. Suveræniteten havde været midlet til at sikre ro, velstand lykke i de danske lande.

I alle byer i hertugdømmerne blev der til enevældens jubelfest i 1760 opsat illuminationer, dvs. belyste symbolske figurer, som gav udtryk for regimets ideologi. Tegninger af disse udsmykninger er vistnok ikke bevaret. Kun fra Altona findes denne skitse som viser, hvordan byens rådhus var udsmykket med billeder og forklarende latinske tekster. Til tegningen var der udarbejdet en fortolkning, som gjorde rede for symbolikken.

I det absolutte centrum, i midtervinduet over døren med kong Christian 6.s valgsprog – »Pro Deo et Populo« – »For Gud og Folket« – så man udgangspunktet for hele festen: Danmarks og Norges skytsengle rakte over fortidens ruiner krone, rigsæble og scepter til den første enevoldskonge, Frederik 3. Teksten lød: »Fædrelandet søger en fader«.

Vinduerne på begge sider af midtervinduet gav et billede af enevælden, som den gerne så sig fremstillet. På de vigtigste pladser så man regimets grund søjler. »Retfærdigheden«, Justitia, stod på førstepladsen i vindue 2, symboliseret med vægt og sværd. Retfærdigheden havde den fineste plads, »fordi den må være hovedmålet for enhver regering«. Indskriften lød: »Enhver får sit, høj såvel som lav, og det er ikke tilladt at træde den under fode«. I vindue 3 så man »Styrken«. Med højre arm støttede den sig til en søjle, hvorpå lå Kongeloven. Indskriften lød: »Den vogter loven støttet på selve loven«. I vindue 5 så man »Religionen« med den Augsburgske trosbekendelse, den dansk-norske kirkes vigtigste bekendelsesskrift. I vindue 6 sås »Lyksaligheden«, som gød vand over det oldenborgske hus' stamtræ.

Elevtalerne fortsatte hvor lærerne slap. Der taltes om suverænitetens indførelse, de dårlige tilstande som herskede før, og de mange forbedringer den havde medført. Det blev påvist, at kongerne havde opnået suveræniteten på retmæssig vis. Fortrinnene ved den uindskrænkede regeringsform blev fremlagt i en anden tale. I hele 6 taler blev de enkelte suveræne kongers levned og dyder beskrevet.⁶⁶

Regeringsbetæneligheder

Alt dette lyder, som om en mindefest for netop suveræniteten var en helt problemfri sag, også i 1760, hvor oplysningstidens tanker dog var ved at vinde frem ude Europa, og hvor suverænitetsbegrebet også havde kritikere. Meget tyder på, at virkeligheden var mere kompliceret, at der bag det loyale kor, som vi her har afspillet fra hertugdøm-

I stueetagen vistes i vindue 8 kong Frederik 5.s billede, hvor sceptret var omviklet med en oliegren, fredens symbol. Teksten lød: »Aldrig har skæbnen givet noget bedre eller større på jorden«. Kronprinsen, den senere Christian 7., sås i vindue 9. Visdommens gudinde Minerva holdt sin beskyttende arm om ham og ledte hans blik mod billedet af faderen overfor. Den forklarende tekst lød: »Han vil styre det fredelige land med faderens dyder«. De resterende vinduer 10-13 viste patriotiske indskrifter og billeder, som hyldede kongen og fremstillede den fredens sikre guldalder, som nu herskede under den oldenborgske konge. I vindue 12 så man således »Sikkerheden« med teksten »Gud gav os denne ro«. Endelig i vindue 13 var fremstillet den symbolske figur »Guldalderen«. Figuren holdt et billede af Janus, al begyndelses gud og trådte de sønderbrudte våben under fode.

Budskabet er éntydigt. Under enevælden oplever folket retfærdighed, fred og guldalderens genkomst, muliggjort fordi regimet bygger på Retfærdigheden, Kongeloven og Religionen. Billederne på rådhuset var blot ét element af den omfattende tre-dages fest i Altona. Da det hele var overstået, sendte overpræsident v. Qualen alle tryksager fra festen og skitsen her med ledsagende forklaring til kongen og oversekretær v. Bernstorff i København. Han beskrev, hvordan gader og pladser i festdagene havde været ganske fyldt med folk fra byen, fra Hamborg og oplandet. Men alt var gået roligt og ordentligt til, fremhævede overpræsidenten over for den bekymrede minister. Bernstorff kvitterede med tak og lovede at ville orientere kongen. Landsarkivet Slesvig, Abt. 65.2 nr. 3948.

merne, dog gemmer sig modsætninger. Det fremgår, at regeringen en tid efter at startskuddet var udsendt til festen følte sig foranlediget til at hindre for meget skriveri netop om suverænitetsbegrebet, og at man søgte at holde festen inden for snævre rammer, i alt fald i residensstaden København. Det var måske en af grundene til, at der denne gang efter alt at dømme faktisk blev festet mere i Slesvig og Holsten end i Kongeriget.

En vis bekyrning synes at have grebet regeringen, da festen var bebudet. I pressen var festplanerne blevet mødt med begejstring, straks de fremkom. Den 5. august 1760 gav Altona-bladet et højstemt forvarsel til festen: Jo mere festen nærmede sig, des mere smykkede Danmark sine altre og forberedte sine ofre. Holsten, og især Altona, »welche den Erbsouverainen Königen aus dem geweihtem Oldenburgischen Stamme ihren ganzen Flor zu danken hat, werde an dieser Jubelfreude den frohesten Anteil nehmen«, hed det.⁶⁷ Det lød jo meget godt, men faktisk var regeringen utryg ved Altonaischer Mercurius og pressefolkene sydligst i monarkiet. Chefen for Tyske Kancelli, J. H. E. Bernstorff, var på vagt over for pressen. I den situation modtog han den 22. september et brev fra postmesteren i Hamborg, kancelliråd F. C. Harboe. Denne var medarbejder ved den derværende avis, når det gjaldt artikler fra Danmark og Sverige. Nu havde Harboe fået tilsendt en artikel om »suveræniteten« med anmodning om optagelse i bladet. Han fandt det dog rigtigst at undlade trykning og videresendte teksten til Bernstorff. I sit brev oplyste han, at det på foranledning af den preussiske gesandt i Hamborg var blevet forbudt at trykke bogen dér, fordi der i den forekom »meget hårde og uanstændige udtryk, dels mod suveræniteten, dels mod den preussiske konges høje person«.

Desværre er den medsendte tekst ikke bevaret sammen med brevet, men Bernstorff kunne helt acceptere Harboes optræden. Den 27. september takkede han Harboe, fordi denne havde undladt at trykke afhandlingen i »de lærde tidender«. Dette ville blot have gjort avisen til en »ikke behagelig og intet gavnende kampplads«. Henvendelsen foranledigede yderligere, at han samme dag udstedte klare ordrer, som blev bekendtgjort gennem et brev til overpræsident von Qualen i Altona: »Da det må forventes, at de derværende avisskribenter fremdeles vil ytre sig på mange måder om det forestående jubilæum i deres aviser, så bedes De om at befale dem, at de fremtidig ikke melder noget i den anledning, førend det som måtte være nødvendigt

bekendtgøres dem herfra«. Først den 18. oktober blev der åbnet for avisomtale. Da afgik der brev til v. Qualen i Altona med stof om jubilæumsfesten, som nu kunne indrykkes i de derværende aviser.⁶⁸ Pressen blev altså pålagt mundkurv. Den måtte kun berette om festen efter diktat!

En lignende forsigtighed lagde kongen for dagen i København. Her fremkom der forslag om kunstneriske festtilkendegivelser. Billedhuggeren Saly, som i 6 år havde arbejdet på den store rytterstatue af Frederik 5., som i dag står på Amalienborg slotsplads, og hvortil overhofmarskal A.G. Moltke nedlagde grundstenen den 18. oktober på tredagesfestens sidste dag, foreslog en stor festdekoration opbygget. Kongen svarede sidst i august ved at frabede sig nogen form for festligholdelse af jubilæet. Majestæten ønskede ikke offentlige glædestilkendegivelser, kun taksigelser til Gud for beskyrmelse. Det blev fremhævet, at byen ikke skulle vove sig ud i for store udgifter. Kongen selv og hoffet valgte at svigte sin residens i festdagene og forblive på Fredensborg.⁶⁹

Dette fremkaldte en vis utilfredshed hos Københavnerne, som ikke fik lov at feste som de ønskede. Årsagen var, som en anonym forfatter skrev, »at Kongen og den ganske kongelige Familie blev paa Fredensborg, og der celeberede de Festen; men havde Kongen taget herind, da havde Borgerskabet gierne med al Fornøielse giort Bekostninger paa prægtige Illuminationer; ellers glemmes det aldrig saa længe Kiøbenhavn staaer, at Kongen denne Gang ikke ville fornøie os her med sin Nærværelse, som det var den første Jubelfest for Souverainiteten«. ⁷⁰ Det er denne utilfredshed, som antydes i hofpræst Bluhmes ovenfor citerede brev til svogeren i Sønderborg.

I København blev der således lagt begrænsninger på festlighederne. Hvad skyldes denne tilbageholdenhed? Måske frygtede regeringen ikke blot uønskede avisskriverier, men også at suverænitetsfesten kunne give anledning til uønskede spændinger. Muligheden for sådanne anede de styrende, da de så de festdekorationer, som var forberedt til festen af hovedstadens borgere. De vendte sig i et krast billedsprog mod adelen og de mægtige. Der var sindbilleder, som utvetydigt viste deres foragt og had mod den adel, som var blevet knægtet i 1660. Noget sådant var ikke populært i kredsen omkring kongen. Måske var det da denne kreds, hoffets adelskredse, som stod bag kongens udebliven, og som fik udvirket, at der blev lagt en dæmper på festen. Frygten i hoffet førte til kongens tilkendegivelse, at

festen skulle begrænses til en tak til Gud for beskærmelse – offentlige glædestilkendegivelser derimod var uønskede – og pressen skulle ikke melde noget om festen før der blev udsendt officielle informationer.

I residensstaden blev dette fulgt nogenlunde. Festen indskrænkede sig til gudstjenester, højtideligheder på universitetet og i skolerne. Kongen selv valgte som nævnt at blive i Fredensborg – og vejret var i øvrigt det slettest tænkelige, med regn og rusk. Det hindrede dog ikke, at forskellige borgerkredse samledes til fest, og at der blev opsat illuminationer. Hovedstadens magistrat uddelte 1.500 rdl. til de fattige.⁷¹ Men Altonaischer Mercurius betonede, at festligheder ud over kirkens og skolens var udeblevet.⁷²

Ude i provinserne derimod lyttedes der mindre til budskabet. »Fra alle hjørner og kanter i disse riger indløbe efterretninger om den højtidelighed, med hvilken jubelfesten 16.-18. er helligholdt og den inderlige glæde undersåtterne have vist«, skrev Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender straks efter festen.⁷³ Præsterne prædikede, latinskole- rektorerne holdt taler, kanonsalutter blev affyret, byernes borgere paraderede, der blev holdt festmåltider for honoratiores og andre ansete folk. Det gjaldt i hele Danmark-Norge, i Christiania, Trondhjem, Christianssand, i Sorø, Stege, Vordingborg, Ribe, Horsens, Århus, Randers og Lemvig. På Krabbesholm ved Skive fejrede amtmanden over Skivehus amt jubelfesten med æresport, fest for standspersoner, musik og lovtaler, ja også Krabbesholms og Skivehusenes bønder blev trakterede efter deres stand, »så fra den fornemste til den ringeste hørtes og sås intet andet end lutter frydstegn over den souveræne regering«. ⁷⁴ Efter alt at dømme nåede festen dog denne gang ikke niveauet fra 1749, og den blev ikke omtalt i aviserne med samme begejstring som dengang.

Kun i hertugdømmerne synes alt at have været uforandret. Dér fik festen størst format. Dér omtales heller ikke illuminationer med en adelsfjendtlig karakter. Og dér var velstanden sådan, at præster og skoler og byer bedre kunne publicere festens taler og digte på tryk bagefter. Hertugdømmerne viste, at de var et fuldgyldigt led i helstaten. Monarkiet var ét.

Monarkiet af Guds nåde – Suveræniteten som frihedsgarant

Lysene fra jubelfesternes sindbilleder er forlængst slukket, og præsternes og rektorenes og byernes ordrige hyldest i de mange tryksager virker i dag mildt sagt støvede. Alligevel er disse fester trukket frem af glemslen. De er nemlig meget mere end blot en kuriositet fra enevældens paryktid. De fortæller om datidens politiske system, om forholdet mellem befolkning og konge eller stat. De har deres plads i beretningen om befolkningens gradvise opdragelse fra undersåtter til statsborgere. Og de fortæller om Slesvigs plads i datidens monarki.

For begge fester var formålet utvetydigt at samle befolkningen i loyal bekendelse til kongen og staten. Officielt var det dog ikke kongen som person der blev hyldet. Kongen var Guds repræsentant, den udvalgte David. Den af Gud anordnede enevældige kongemagt var festens teori – derfor skulle takken i første række rettes til Gud. Helt ens var budskabet imidlertid ikke i de to fester. I 1749 var al opmærksomhed rettet på den af Gud udvalgte kongeslægt. Det var et ukompliceret budskab, bag hvilket alt folket synes at have samlet sig uden nogen bitoner. Der var ingen problemer i at udbasunere festen med de største fanfarer, overalt i riget og i alle aviser.

Helt så ukompliceret synes det ikke at have været i 1760. På dette tidspunkt var regeringen på vagt over for ytringer om suverænitetens princip, og den var på vagt over for Københavner-borgerskabets iver for at benytte jubilæet til markering af egne standsinteresser.

Derfor blev festen søgt nedtonet i hovedstaden, og aviserne blev holdt i stramme tøjler.

Langt hen ad vejen var festens budskab det samme som i 1749 – enevælden givet af Gud, til hvis pris folket blev kaldt sammen. De mange sindbilleder udtrykte enevældens officielle ideologi: Kongen som den vise og kærlige landsfader og undersåtterne hans lydige og taknemlige børn. Men samtidig blev styreformen nu nærmere defineret. Suveræniteten var netop *ikke* tyranni eller despoti: Kongen udøvede sin magt under ansvar over for Gud, han var landsfaderen som frontt vågede og arbejdede for sine undersåtters vel. Som landsfader sikrede han dem fred, velstand, retfærdighed. Suveræniteten bragte orden i kaos og sikrede samfundets fredelige funktioner til alles gavn.

I den store Altona-avis »Reichs Post-Postreuter« kunne man den 16.oktober 1760, umiddelbart inden festen, læse en artikel om »Den

gode konge«. Forfatteren så for sig sin ønskekonge, kongen der »giver udkast til en regering«, som er stor indadtil og ikke i den forblændede verdens øjne, hvis største erobring er undersåtternes hjerter, og hvis største sejr er vundet over lasterne, som »har hjerte til at give undersåtterne en passende borgerlig frihed, fordi han er vis og god og fordi de har en sådan opdragelse/dyd, at de efterligner ham, ligesom han efterligner Gud, en konge som folket overlader deres altforstore frihed, fordi de nærer mere tillid til ham end til sig selv«. Teksten sluttede med det glade budskab: Netop denne ønskekonge fandtes jo: »En konge, der som en sand fader, føler sig ligeså forbunden med sit folk som de med ham«. En monark der var mere elsket end frygtet, som kender og udøver alle fyrstepligter.⁷⁵

Efter festen, den 3. november, citerede samme blad et digt til jubelfesten, som var trykt i den regeringsloyale teolog J.A. Cramers ugejournal »Der nordische Aufseher«.

Her blev skrevet om kong Frederik 5. som fredens milde monark, og festen som indledning til et nådens århundrede. Budskabet var sikkert blåstemplet af regeringen. Det danske regime blev fremstillet som frihedens virkeliggørelse. *Frihed* var ikke kun noget demokrater forstod sig på, den herskede også hvor loven og én mand hersker:

»O Freyheit, Freyheit! Nicht der Demokrat allein
weis, wer du bist!
Der guten Könige glückliche Sohn,
der weis es auch!

Nicht für ein Vaterland nur,
wo das Gesetz und hunderte herrschen;
auch für ein Vaterland,
wo das Gesetz und Einer herrscht,

...

Lockt er sein Haar, und stirbt !«⁷⁶

Den 15. december fandt Reichs Postreuter plads til et referat af en tale holdt i anledning af festen på universitetet i Kiel af en kammerjunker, baron Güldenchrone. Her fremhæves igen kongen som fredsfyrste og suveræniteten som garant for et stabilt og roligt styre. En *demokratisk regering* derimod var som et skib uden styrmand. Det måtte gå til grunde, fordi den dumme bådsknægt mente at have samme ret til at styre som den kloge.⁷⁷

Sådan var den officielle præsentation af enevælden eller suveræniteten, som blev lagt frem i 1760.

Om dette budskab samledes de bedre kredse i byerne i Slesvig til sammenkomster og baller. Jævne folk fik budskabet gennem figurer opsat på gader og stræder. Sammenkomsterne er udtryk for en borgerlig aktivitet, som peger frem mod oplysningstiden. Vi møder her det måske første udtryk for en festkultur, som senere blev et fast led i borgerligt-patriotiske foreningers sammenkomster. En udvikling var begyndt, som på langt sigt inddrog dele af befolkningen i anliggender, som vedrørte styret og dets indretning. Festerne var led i en gradvis opdragelse af befolkningen til statsborgere. De ledende kredse blev samlet om et budskab som gjaldt staten, ikke kun deres lokale andedam. I begge fester var budskabet den traditionelle kongetroskab. I 1760-festen taltes i særlig grad om kongen som landsfaderen, som sikrede befolkningen fred og frihed.

Ordet »fædreland« optræder i J. A. Cramers citerede digt fra 1760. Men dette begreb var ikke det almindeligste hverken i 1749 eller i 1760. Da var det mest kongen, som blev omtalt som fædrelandets – fællesskabets – symbol, den hvorom *alle* kunne samles uanset sprog og herkomst. Disse fester betegner højdepunktet i konge- og statspatriotismens periode. Først senere trådte »fædrelandet«, som udtryk for kulturelt, sprogligt og nationalt fællesskab, frem som det overordnede begreb.

Sådan var det blevet i 1848 – i det splittelsens år, hvor vi begyndte denne artikel. Men selv da havde kongebegrebet ikke mistet sin kraft.

NOTER

1. Knud Fabricius i Sønderjyllands Historie, red. Vilh. la Cour, Bd. 4, s.348.
2. Korrespondance om kirkebønerne findes i en lang række arkiver, bl.a. i Tyske Kancelli og Overretten (RA og LA Slesvig). I Åstrup kirkebog (LA Aab) er de særlige kirkebøner registreret sammen med de kirkelige handlinger fra 1680'erne og frem til 1760'erne. Vådeskud 1750: Johann Lass: Husumischen Nachrichten (1750) s. 239.
3. Flensborg sørgefest 1730: RA Overretten 5 nr. 66, Flensborg mag. til kongen 9/12 1730. Flensborg 1730 og 1746: St. A. Fl. A.A. 8.
4. Husum: Lass: Husumischen Nachrichten (1750) s. 104. Haderslev: LA Aab Åstrup kirkebog 43 Aa 3 I 1731 6/6.
5. Haderslev byhistoriske Arkiv, Haderslev rådstuearkiv. Acta I pk. 1.
6. f.eks. Foranstaltninger ved Frederik 4.s død/ Christian 6.s tronbestigelse: RA Overretten på Gottorp 5.
7. Husum 1723: Lass: Husumischen Nachrichten (1750) s. 86. Flensborg 1749: St. A. Fl. A.A. 6, 1749 9/2. Fødselsdagstryksager: er registreret i Biblioteca Danica III sp. 184ff. Alment: Lars N. Henningsen: Kongen kommer! Kongebesøg og kongeloyalitet i

- Sydslesvig, Grænseforeningens årbog 2000 s. 8-9, 80-82.
8. Norge 1733: Ellen B. Danstrup: Christian 6., Sophie Magdalene og Norgesrejsen 1733. Lyngby 1989. Norge 1749: Kiøbenhavns Post Rytter 1749 (rapporter fra rejsen).
 9. Lars N. Henningsen: Kongen kommer! Kongebesøg og kongeloyalitet i Sydslesvig, Grænseforeningens årbog 2000 s. 7-87.
 10. RA TKIA B 18, Magistrat i Oldenburg til Schulin 27/8 1748 og Schulins svar 21/9 1748.
 11. RA TKIA B 18, P.M. fra A. G. Moltke 26/4 1749 med kortfattet festprogram. Jvfr. Moltkes optegnelser, Hist. Tidsskrift 4. rk. 2 (1870-72) s. 156.
 12. Gud, Konge, By. Frederiksstaden 250 år, 1999 s. 162-165. Carl Bruun: Kjøbenhavn bd. 3, 1901, s. 240.
 13. RA TKIA, Rescripten, 1749 5/5 og 5/9 til overkonsistorium/generalsuperintendent. KANF Stadtarchiv Husum D 2-2325 Bd2 plakater 12/5 1749.
 14. Texter, Collecter, Bønner og Psalmer ... til Erindring om dend Oldenborgiske Stammes Regiering (Tønder 1749) Kgl. Bibl. 7-138-8.
 15. Chr. Ernst Lundius: Das Muster einer gottgefälligen Jubel-Feyer, an dem auf den 28. Oct. 1749 angeordneten allgemeinen Jubel-Fest der Gemeine St. Johannis in Flensburg vorgestellet. Kgl. Bibl. HJ 3087,4.
 16. Chr. Dctl. Claudius: Die preiswürdige Gnade und Wahrheit Gottes, bey dem Jubel-Fest wegen 300-jährigen Erhaltung des Kön. Hauses Oldenburg, zu St. Nicolai in Flensburg vorgestellet. Kgl. Bibl. 36,-201,4.
 17. Th. Chr. Schwollmann: Die Spuren Gottes bey den Dänischen Königen ... (Hamburg 1750). Kgl. Bibl. 36.203.
 18. Cantata St. Marien Flensburg og Cantata St. Nicolai Flensburg (begge Flensburg 1749), Kgl. Bibl. C. F. Krafft: Sammlung von Singedichten ... an dem Jubelfest 28.-30. Oct. 1749 in der Stadt Husum, (Flensburg 1749) Landesbibliothek Kiel, SHt 36.
 19. Kgl. Bibl. 36,-202,2. Lor. Prehn: Zu dem ... 29. Oct. 1749 zu haltenden Actu solenni ... (Flensburg 1749).
 20. Kgl. Bibl. HJ 477. Rede bey dem Actu Oratorio den Patronen der Flensburgischen Schule überreicht 29. Oct. 1749.
 21. J. Lass: Sammlung einiger Husumischen Nachrichten (1750) s. 230.
 22. Singedicht 29. Oct. 1749 ... in Sonderburg auf dem Rathhause ... (Altona 1749) Kgl. Bibl. 36,-204.
 23. KNAF Stadtarchiv Husum D 2, 2325 Bd 2, Tønning til Husum 20/7 1749 og Husums svar 25/7.
 24. RA TKIA Rescript til mag. Flbg. 8/8 1749.
 25. St.A. Fl. A.A. 210a Bd. 136 Stadtrechnung 1749. 235 Bd. 2, 1749 22/10, 20/12. 266a Bd. 32 og Bd 37 Baurechnungen St. Marien og St. Nicolaj.
 26. St.A. Fl. A.A. 235 Bd 2, Deputierten Protokoll 1749 3/10, 7/10, 22/10, 20/12. 210a Bd 136 Stadtrechnung 1749.
 27. Kiøbenhavnske danske Post Tidender nr. 89 1749 7/11. På byregnskabet optræder et beløb for omtale af festen i den danske avis. Måske havde byen altså selv sørget for den rette omtale af sin patriotiske indsats.
 28. Lars N. Henningsen: Flensburg i magtens korridorer, Fortid og Nutid 1990 s. 24f. St. A. Fl. A.A. 235 Bd. 2, magistrats- og deputeredes protokol, 1749 3/10, 7/10.
 29. J. Lass: Sammlung einiger Husumischen Nachrichten (1750) s. 230.
 30. KNAF Stadtarchiv Husum D 2-824, Kämmererechnung 1749. D-2, 1986 bilag 1749. C.F. Krafft: Samlung von Singedichten, Schulreden und Illuminationen: Landesbibliothek Kiel SHt 37. J. Lass, 1750 s. 228-231.
 31. J. C. Kleffel: Einladung zum Jubel-Andenken 29/10 1749, Kgl. Bibl. HJ 477-d.
 32. Mercatus' tale på rådhuset i Tønning 30/10 1749: Kgl. Bibl. HJ 477,c.
 33. Carmen, Kgl. Bibl. HJ 477-p.
 34. Bilder welche zur Illumination des Zollhauses ... Kgl. Bibl. HJ 477,p.
 35. Ode ... Ministerium Eyderstädt, Evereschop, Utholm, Kgl. Bibl. HJ 477-f.
 36. Kgl. Bibl. HJ 477u-fol.
 37. Kgl. Bibl. HJ 477x, kantate. Haderslev rådstuearkiv I pk. 1, deltagerlister til festen 30. okt.
 38. Kgl. Bibl. 36,-203.

39. Stadtarchiv Schleswig Abt. 1, Kämmererechnung 1749.
40. Kiøbenhavns PostRytter Nr. 92 17/11 1749. Kgl. Bibl. HJ 477s Glückwunsch fra BürgerCompagnie zu Pferde.
41. Kiøbenhavns Postrytter 3. nov. 1749.
42. Hamb. Unpartheyischen Correspondenten nr. 174, 31. oktober 1749.
43. Kgl., Bibl. HJ 477, rundskrivelse fra provst Möllenhof i Welt til præsterne 18/7 1749.
44. RA TKIA Rescripten, Schulin til Rtk. 29/11 1749.
45. RA TKIA Rescripten Schulin til Kleffel 29/11 1749.
46. Kiøbenhavns Post Rytter 1749 nr. 86 (Ålborg); Nye Statstidender København okt. 1749 s. 78 (Ribe); Kiøbenhavnske danske Post Tidender 1749 nr. 88 (Korsør), nr. 89 (Korsør, Randers, Køge), nr. 90 (Holbæk), nr. 91 (Kolding, Viborg), nr. 92 (Odense), nr. 95 (Nysted).
47. RA TKIA Rescripten 1760 27/6.
48. Bibliotheca Danica III s. 415-424.
49. Georg Robertio Friederici (udg.): Auszüge aus den Briefen von Christopher Bluhme an seinen Schwager Heinrich Anton Burchardi, Chile 1999 s. 195.
50. LA Aab, Aastrup kirkebog 43 Aa 3 II.
51. Altonaischer Mercurius 1760: Haderslev: nr. 177, 4/11. Sønderborg: nr. 173 28/10. Flensborg: nr. 174 30/10. Altona: nr. 171 24/10.
52. Texter, Psalmer, Collecter og Bønner paa den almindelige Jubel- og Taksigelsesfest ... 16. Octobr. 1760. Kgl. Bibl. HJ 1258.
53. Nic. Hinrichsen: Die Hoheit des Allerhöchsten ... an dem Jubelfeste ... betrachtet (Altona 1760). Kgl. Bibl. 36,-240,8.
54. C.F. Stressow: Das grosse Heil des Himmelkönigs ... an dem Jubelfeste ... erwogen (Flensburg 1761) Kgl. Bibl. 36.239.
55. J.F. Boie: Zwo Predigten am Jubelfeste 16/10 1760 ... zu St. Nicolai (Flensburg 1760). Kgl. Bibl.
56. Haderslev rådstue I pk. 1. Altonaischer Mercurius nr. 177 1760 4/11.
57. Altonaischer Mercurius nr. 173 28/10 1760.
58. St. A. Fl. A.A. 210a Bd. 147 Stadtrechnung 1760. 235 Bd. 2 Deputierten Protokoll 16/9, 2/10 1760. Altonaischer Mercurius nr. 174 30/10 1760.
59. KANF Stadtarchiv Husum D2-2339 Nr.3 Jubilæum 1760. D 2-195 Cantate. D 2 835 og 1997, Kämmererechnung 1760.
60. Altonaischer Mercurius nr. 175 31. okt. 1760.
61. Altonaischer Mercurius 24/10 1760.
62. Peter Schaumann: Husumische Jubelsachen zum Andenken des ... Dänischen Erb-Souverainitäts-Jubelfestes (Flensburg 1761). Kgl. Bibl. 36,-239,2.
63. Schleswig-Holsteinische Anzeigen 1760 43. Stk. 27/10.
64. Spuren der über Dännemark waltenden weisen Vorsicht (Flensburg 1760), Kgl. Bibl. 36-238.
65. Ode Ihrer Majestæt Friedrich V an dem Jubelfeste ... gewidmet von dem Ministerio der Landschaft Eyderstedt 16. October 1760 (Kgl. Bibl.).
66. Peter Schaumann: Husumische Jubelsachen (Flensburg 1761). Kgl. Bibl. 36,-239,2.
67. Altonaischer Mercurius 5/8 1760.
68. RA TKIA C 99 Harboe til Bernstorff 19/9 1760, Rescripten nr. 117-118, Bernstorff til von Qualen og Harboe 27/9 1760. LASH Abt 65.2 nr 7137 Bernstorff til von Qualen 18/10 1760.
69. Karin Kryger i Dansk Identitetshistorie, 1991 s. 256-260. Altonaischer Mercurius nr. 171, 1760 24/10.
70. P.F. Suhm: Nye Samlinger til den Danske Historie, III, 1794 s. 66.
71. Referater af festdagene i København i Kiøbenhavnske Danske Posttidender nr. 83 17/10 1760, nr.84 20/10 1760, nr. 85 24/10 1760. Reichs Post Reuter nr.171 24/10 1760, Beitrag nr. 84, 27/10 1760.
72. Altonaischer Mercurius 24/10 1760.
73. Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender nr. 86 27/10 1760.
74. Kiøbenhavnske Danske Posttidender 1760 nr. 85 24/10, nr. 86 27/10, nr. 87 31/10, nr. 88 3/11, nr. 91 14/11.
75. Beitrag zum Reichs Postreuter 16/10 1760, 81. stk., 42. uge.
76. Beitrag zum Reichs-Postreuter 3/11 1760, 86. stk., 45. uge.
77. Beitrag zum Reichs Postreuter 15/12 1760,98. stk. 51. uge.